

O`ZBEKSTAN RESPUBLIKASI XALIQ TA`LIM
WA`ZIRLIGI
A`JINIYAZ ATINDAG`I NO`KIS MA`MLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI

Baslawish ta`lim kafedrası

5111700-«Baslawish ta`lim ha`m sport tarbiyalıq is» bakalavriat
qa`nigeliginin` 4 kurs talabasi Nsanova Ayshanin`

***Bakalavr pitkeriw qa`nigelik
jumisi***

Tema: Shan`araqlarındag`i ul balalar ta`rbiyasında xalıq
pedagogikasında paydalaniw.

Kafedra baslig`i:	prof.M.Ayimbetov
İlimiy ma`sla`ha`tshi:	dots. S.Tan`irbergenov
İlimiy basshi:	T.Baynazarov
Xatker:	G.Mirzabekova

No`kis-2016 j.

Tema: Shan`araqlardag`i ul balalar ta`rbiyasinda xaliq
pedagogikasinan paydalaniw.

Kirisiw

I-bap

1.1 Shan`araqlardag`i ul balalar ta`rbiyasinda xaliq
pedagogikasinan paydalaniw

II-bap

2.1 Shan`araqlardag`i ul balalar ta`rbiyasinin` o`zine ta`nligi

2.2 Shan`araqlarda bala ta`rbiyasi mashqalasi ha`m onin`
a`melge asiriliwi

Juwmaq

Paydalang`an a`debiyatlar dizimi

Kirisiw

Ha`zirgi zaman rawajlaniwi ha`r bir shaxstan waqiyalardi duris tu`siniwdi, juwmaq shig`ariwdi, a`dep-ikramliliqti, shidamliliqti, ja`miyetimizdin` barliq tarawlarina bekkem ha`m belsene qatnasiwdi boliwdi talap etpekte.

Keleshegimizdin` qanday boliwi ha`zirgi ku`nde biz ta`rbiyalap atirg`an jaslarg`a baylanisli. Bunday u`lken waziypa a`melge asiriwshi ruwxiyliq ha`m materialliq bayliqlardin` jaratiwshi tiykari shan`araq. Shan`araq ja`miyettin` baslang`ish siyasiy buwini sipatinda bekkem awizbirshilikke iye bolip, ol o`z na`tiyjesinde shan`araq ag`zalarinin` quraminda tu`rli na`tiyjelernin` maqseti ha`m waziypalari g`ana emes, ba`lki, ta`rbiyalıq na`tiyjesi de ko`rsetiledi. Onin` quramali ha`m ko`p tarmaqli iskerliginin` dawamlilig`i eki ta`repleme:

-birinshiden; kishi bir bo`limi siyasiy o`zgesheliklerin o`te sezgirlik penen bilip alatug`in, o`zine sha`rtli tu`rde maqset etetug`in belgisi, sog`an tiykarlanip shan`araq ta`rbiyasın siyasiy ta`rbiyanin` tiykarg`i bo`liminin` biri dep esaplawi lazim.

- ekinshiden; shan`araqtin` quramali ha`m ko`p tarmaqli iskerligi onin` waziypalari ha`m du`ziliwine, siyasiy turmis ta`rizine, shan`araq ag`zalarinin` siyasiy na`tiyjelerine, olardin` barliq

qizig`iwshiliqlarina, a`melge asiriw ha`m mu`na`sibetlerine baylanisli itibarsiz qaldirmawi kerek.

Pitkeriw jumisinin` maqseti: Bizin` pitkeriw jumisimiz «Shan`araqlarindag`i ul balalar ta`rbiyasinda xaliq pedogogikasinan paydalaniw» dep atalip, tiykarg`i maqseti shan`araqlarinda ul balalar ta`rbiyasina ayriqsha itibar qaratiw, ka`mil insan sipatinda ta`rbiyanin` o`zine ta`n jollarin ko`rsetiwi maqset etip qoydiq.

Shan`araqtin` du`ziliwinde ha`m waziypalarin payda etiwde ja`miyettin` sol jerdegi o`zegi ekenligi ja`ne bir ma`rte ayan bolmaqta. Sol sebepli shan`araqtin` tiykari aniq bir maqseti boliwi kerek ha`m ol adamlar ortasindag`i mu`na`sibetlerin ta`rtipke saliwi za`ru`r. Jaslardin` a`dep-ikramliq pa`ziyetlerin, fizikaliq kamalatin, aqilli ziyrekliligin keltirip shig`ariw za`ru`r.

Shan`araq ta`rbiyasinin` o`zine uqsaslig`i sonday bolip, ol balalarg`a ata-analardin` ata-analiq, tuwg`an-tuwisqanliq bir-birine mu`na`sibeti bolip tabiladi. Ol shaxstin` uliwma ha`m jaqsi rawajlaniwin g`ana ta`miynlep qoymay, ba`lki, adamnin` kerekli imkaniyatlarin ha`m na`tiyjeliligini rawajlandiradi. Sol sebepli shan`araqtin` ta`rbiyasi ha`m waqittin` kerekligi, ko`rsetpeliligi ha`m tiykarlari menen ajiralip turadi. Onda tiykarg`i waziypa xaliq, a`dep-ikramliliqlardi balag`a tuwri u`yretip, ma`sla`ha`t berip, u`lkenler ta`jriybesine

g`ana emes, ba`lki, shan`araqtin` jasaw ta`rizi, a`tirapi, ata-analardin` ka`sip-o`neri, shan`araq ag`zalarinin` awizbirshiligi mu`na`sibetleri u`lken rol` oynaydi.

Shan`araq ha`m shan`araqtin` ta`rbiya ma`seleleri menen shug`illaniwshi alimlardin` na`zeri, tiykarg`i itibari shan`araq boyinsha a`meldegi bo`liniwine ha`m ul balalar ta`rbiyasinda atanin` iskerligi da`rejesine qaratiladi. Solay etip, ata-analar, balalardin` ha`m de hayallardin` ba`ntlighi ha`m olardin` ul balalar ta`rbiyasina bolg`an ta`siri shan`araqtin` jaqsi imkaniyatlari ha`m turaq jaylarina baylanisli u`yreniledi.

Ja`miyettin`, ma`mlekettin` kamolati jaslardi tu`rli siyasiy waziypalardi bejeriwge toplang`an mu`na`sibetlerge tiykar ta`jiriybelerge qarim-qatnas, qa`diriyatlarg`a ha`r ta`repleme ha`m uzaq tayarlaw lazimligin` talap etpekte. Shan`araqtin` ta`rbiyada a`hmiyetke iye bolatugin` ob`ektiv ha`m sub`ektiv tiykarlarin` biliw kerek.

Ob`ektiv tiykari – shan`araqtin` jaqsi jasawi, da`ramattin` tu`rleri; o`zine uqsas ha`m da`rejesi, u`y-jay menen ta`miyinlew da`rejesi, mektepke shekemgi mekemelerinen paydalaniw bolip esaplanadi. Sonday-aq, shan`araq ag`zalarinin` sani, waziypasi, ha`m tag`i basqalarin` kirgiziw mu`mkin.

Sub`ektiv tiykarlarina – shan`araqtag`i o`z-ara mu`na`sibetlerdin` kelip shig`iwi, mag`liwmat, shan`araq ag`zalarinin` ruwxiyliq ha`m ag`artiwshiliq da`rejeleri, ata-analardin` so`ylesiw ma`deniyatlari ha`m tag`i basqalar kiredi. Shan`araq ta`rbiyasinin` quramlilig`i ha`r bir shan`araq o`zine ta`n bir a`lem ja`miyettin` o`zine ta`n kishi bir yacheykasi bolip, ta`rbiyalıq islerde o`zine ta`n o`zgesheliklerge iye. Al sonin` ushin da shan`araq ta`rbiyasinin` o`zgesheliklerin esapqa alip uliwmalastiriw ha`m og`an qanday da bir ma`sla`ha`t beriw qolaysız ha`m qiyin.

Ata-analar qanshelli ruwxiy jaqtan bay, ha`m joqari mag`liwmatqa iye bolsa, sol da`rejede shan`araqta ul balalardi duris ta`rbiyalaydi. Olar tek g`ana ma`sla`ha`t beriw, maqullaw, xoshametlew, jazalaw, so`ylesiw ha`m pikir almasiw g`ana emes, ba`lki insaniy pa`ziyetleri tiykarında ul balalari menen birgelikte islew, olardi miynet etiwge u`yretiw arqali da ta`rbiyalaydi. Balalarg`a is jobalarin tu`sindiriw, olarg`a ta`rbiyalıq ta`sir ko`rsetiwdin` en` kerekli usili. Eger balalar ata-analarinin` aytqanlarına ju`da` qizig`iwshiliq mu`na`sibetinde bolsa, olar ortasında bolg`an mu`na`sibetlerge ko`birek itibar qaratiladi.

Balalar ata-analarinan, ag`a-apalarinan o`z-ara mu`na`sibet, qatnaslarin u`yrenip, ne jaqsi, ne jaman, paydali ha`m ne za`ru`r

ekenligin bilip aladi, olar haqqida aniq maqsetlerge iye boladi. Bunnan basqa shan`araq ta`jiriybeli ha`m ka`sibi jag`inan tu`rli jastag`i adamlardi birlestirip turadi. Shan`araq ag`zalarinin` turmisi ha`m o`mir ta`jriybeleri ma`deniy jaqtan qanshelli bay bolsa, olar ul balalar menen sol da`rejede jaqsi baylanista bola aladi, ul balalardin` qizig`iwshilig`in asira aladi. Jaslardin` fizikaliq ku`shli, kewli pa`k miynetkesh ha`m ma`deniyatli bolip o`siwinde ja`miyet te o`z u`lesin qosadi.

Ata-analardin` uliwma ma`deniy mag`liwmatlardin` ko`teriliwi ha`m siyasiy jedellik tabiwi mektep ha`m shan`araq baylanisina o`zgeshe sebep boladi. Eger mektep shan`araq ta`rbiyalawshig`a hu`rmet penen so`ylesiwde bolsa olardin` bayliqlari yag`niy ata-analar abiroyi, insaniy misali bolip tabiladi. Olar siyasiy da`stu`r tiykarinda ta`rbiyalawdi paydalanip bilse, ol waqitta ata-analar atalig`i ku`shli ta`rbiya sipatinda, a`melge asiriladi.

Ha`zirgi zaman shan`araqlari ja`miyet penen tig`iz baylanista. Qalalardin` o`siwi, jasaw sharayatlarinin` jaqsilaniwi, xaliqtin` ma`deniy ha`m materialliq turmis da`rejesinin` asirliwi jaslardin` jetik insan bolip ta`rbiyalawina ta`sir qiladi.

Shan`araq ta`rbiyasinin` maqseti ha`m mazmuni barliq regionlar boyinsha alg`anda bir-birinen ma`lim da`rejede pariqlanadi. Bul

pariqlar milletlerdin` turmis ta`rizi, u`rp-a`detleri, siyasiy ta`rbiya ha`m ma`ha`lla` jag`daylari menen belgilenedi. Solay etip, ma`mleketimizdegi elatlardin` tariyxiy-siyasiy basqishi shan`araq turmisinin` tariyxiy orinlarinin` tabilg`anlig`i, bul barista dinnin` salmag`i o`zine jeterli da`rejede ka`malg`a keltirilgen. O`zlerimizden buring`i da`wirdi pikirleytug`in bolsaq, tuwiliwg`a bolg`an ko`z-qaraslardi sha`rtli eki toparg`a ajiratiwimiz mu`mkin. Birinshi toparg`a, shan`araqta ko`p balaliqqa umtiliwshi Orta Aziya, Qazaqstan ha`m ayirim Kavkaz xaliqlarin misal retinde aytiwimiz mu`mkin. Ekinshi toparg`a, shan`araqta kem balaliqqa umtiliwshi ma`mleketlerdin` Evropa bo`liminde jaylasqan xaliqlardi aytiwimiz mu`mkin. Ko`p balaliqtan kem balaliqqa o`tip atirg`an basqa milletlerdi de usi toparg`a kirgizse boladi. Birinshi toparg`a shan`araqtag`i ag`zalardin` mu`na`sibetlerinde bekkem ornalasip alg`an awhalinin` jaqsilaniwi tuwiliwdin` keskin ko`beyiwine sebep bolmaqta.

Ta`rbiya ma`selesine kelsek, kem balali shan`araqlarg`a qarag`anda ko`p balali shan`araqlarda ul balalar ta`rbiyasi anag`urlim jen`il boladi. Solay etip, ko`p balali shan`araqlarda ag`a ha`m apalarinin` olar haqqinda g`amqorliqlarin, bir-birine bolg`an jaqsi qarim-qatnaslari, u`ydegi ha`r tu`rli waziypalardin` isleniwi,

kishkenelerdin` u`lkenlerge a`dep penen mu`na`sibette bolg`anlarin ko`z aldinda ko`redi, ha`m baqlap baradi. O`zleride sonday etip a`dep-ikramli hu`rmet-izzet penen kamalg`a keledi. Sol sebepli bir qansha balalari bolg`an shan`araqta ata-analardin` g`amxorlig`i o`zine ta`n bolip keledi. Bunday g`amxorliq ten` belgilengen boladi.

U`lken shan`araqta ul bala jasinan ja`miyetke sin`isip o`z-ara baylanis tiykarinda ta`jriybe toplaydi. Eger shan`araqta u`lken ha`m kishi balalar bolsa, olar ortasinda tu`rli ko`rinishtegi mehir-muhabbat ha`m dosliq ju`zege keledi. Shan`araq jag`dayi ul balalardi o`z shaxsinin` kamal tabiwina imkaniyatlarin beredi. Kem balali shan`araqlarg`a qarag`anda ko`p balali shan`araqlarda sonday o`mir waziypalari belgili boladi. Ma`selen, ag`asinin` u`kesine bolg`an mehri yag`niy bir-birinen pariqlaniwshi ag`a-ini ha`m apa-sin`liler ortasinda bir-biri menen ten` bo`lisiw, kelisiwi ha`m tag`i basqalar payda boladi. Ayirimlari ko`p balali ha`zirgi ku`nimiz ushin o`z qa`dir-qimbatin jog`altadi, keleshekte birew yamasa kem balali shan`araqlar shan`araqlar ko`beyedi degen pikirdemiz. Adamlar usinday urbanizatsiya ta`replerine tayanbaqta ha`m shan`araqta bala sani ra`wishte an`li rejelestirilmekte.

Tuwri, urbanizatsiya haqiyqattan da kerekli faktorlardin` biri bolip, xaliqtin` ko`biwine ta`sir ko`rsetedi. Orta Aziya, O`zbekstan

urbaniyazatsiya boyinsha qalaq yaki to`men da`rejede emes. Biraq siyasiy miynet talaplarinin` o`zine ta`n ta`repleri awil ha`m qala xalqi pariqlang`anlig`i sebepli, joqarida ko`rsetilgeninde awil xalqi aldin`g`i ko`rsetkishte turadi.

Gu`zetiwhiler qay jerde ko`p balali shan`araq belgili bolsa, bunday shan`araqta uris-ja`njel emes, ba`lkim, o`z-ara hu`rmet, miynetkeshlik dosliq ha`m tag`ida basqa ta`rbiyalik sipatlar tez arada sin`ip qaliwi ko`rinbekte.

Hayal-qizlardin` siyasiy erkinligine jan`a ko`rinishidegi o`zbek shan`araqlarinin` kelip shig`iwi sebep bolmaqta. Bala ta`rbiyasi atananin` shin insaniy mu`na`sibetlerinin` a`melge asiwina imkaniyat beredi. Balalarg`a birinshi gezekte bilim beriwi, olardin` qa`legen ka`sibine jol aliwi, bolajaq siyasiy da`wirge tayarlawdi o`zlerinin` parizi dep esaplamaqta.

Ha`zirgi da`wirdin` salmaqli ta`siri na`tiyjesinde shan`araqlardin` siyasiy qurami da o`zgermekte, bul bolsa, o`z na`wbetinde shan`araq quraminda, onin` turmisinda qatan` o`zgerisler ju`z bermekte. Sonida aytip o`tiw lazim, qaraqalpaq shan`arag`inda bunday quramali o`zgerisler jan`asha mu`na`sibetler tariyxiy qurami bolip kelgen ha`m olar milliy, o`zine ta`n jog`altiw emes, yag`niy shan`araqtag`i mu`na`sibetlerdin` ha`r ta`repleme rawajlaniwina, ko`p

milletli respublikamiz sani u`rp-a`detleri, jaqsi ta`repleri jiynaliwina, mazmuni bayiwinan sebep bolmaqta. U`lkenlerge hu`rmet ha`m boysiniw qaraqalpaq shan`araqlarında ku`ndelikli usillarinin` biri shan`araqta balalardı tuwri tarbiyalaw, ata-analardin` ha`m u`lken jastag`i ba`rshe adamlardin` oylawı, ul bala ta`rbiyasın jaratiwshi sipatında onin` du`n`yag`a ko`z-qarasi, xarakteri, ja`miyet ortasında o`zin tuta biliwin tayarlawshi basli usili. Sol sebepli ul balag`a qa`dem qoydiradi, onin` o`zine ta`n ruwxıy ko`z-qarasinin` kelip shig`iwina tiykar saladı. Jas a`wladtin` qizig`iwi, talapshan`lig`i ha`m miynetkeshligi birinshi na`wbette shan`araq ha`m ondag`i ta`rbiyalıq jag`daylarg`a baylanisli.

Balalar kamalati barisında ma`mleket ta`repinen ko`rsetilip atirg`an meditsinalıq xızmeti, biypul ta`lim beriw, oqiw qurallarının` biypullig`i, lager`ler ushin jollamalar, ha`r tu`rli kompaniyalar ta`repinen ko`rsetilip atirg`an g`amxorlıq haqqında da oylap ko`rilse jaman bolmaydı. Shan`araqqa ja`miyet ha`m ma`mleket ta`repinen ko`rsetilip atirg`an g`amxorlıq ha`m material ja`rdemlerinin` ha`mmesi ka`mil isandı ta`rbiyalawg`a qaratilg`an. Sol sebepli olardin` o`z-ara birligin tu`rli ko`rinistegi ta`rbiyag`a qaratiw, shan`araq penen baylanislardı a`meliy iske asiriw ha`zirgi ku`ndegi mashqalalı waziypalarinin` biri bolip tabiladı.

Shan`araqtin` tu`p maqseti ha`m ha`reketlerinin` mazmuni balalardi uliwma insaniy minez-qulqi ta`repinen boysing`an halda olardi bolajaq miynet da`rejesine tayarlawdan ibarat. Qala madeniyaliq olardin` ideyaliq-siyasiy, ma`deniy ag`artiw barisindag`i qizig`iwina itibar beriliwi tiyis. Bul boyinsha tu`rli shan`araqlarda berilip atirg`an ta`rbiyanin` bir-birinen parqi barlig`in da umitpawimiz lazim. Eger shan`araqta u`lken jastag`i adamlar bolsa, olar miynet penen tapqan naninan ra`ha`t ko`rip atirg`an bolsa, insaniy pa`ziyeti belgi bolsa, bunday shan`araqta ta`rbiyalanip atirg`an jaslar da da`wirimizge ilayiq insan bolip jetilisedi.

I-bap 1.1 Shan`araqlarindag`i ul balalar ta`rbiyasinda xaliq pedagogikasinan paydalaniw

Shan`araqlarinda balalar ta`rbiyasi ushin imkaniyatlar shen`beri anag`urlim ken` bolip, ko`plep shan`araqlarimiz materialliq jaqtan jaqsi ta`miyinlengen. Ata-ananin` ko`shiligi orta mag`liwmatli. Bunday payitlar ata-ananin` pedagogika, psixologiya bo`limlerindegi qurallaniwindag`i ha`m mektep penen birgelikte balalar ta`rbiyasin jaqsilaw imkaniyatlarin jaratadi.

Ata-ananin` bilim da`rejesi uliwma ta`rbiyag`a ta`n ma`deniyati, siyasiy umtiliwlari ha`m talaplari, balalar ta`rbiyasina qaratilg`an tu`rli mu`na`sibetlerin keltirip shig`arilg`an o`mir ta`jiriybeleri, ta`rbiya ha`m siyasat na`tiyjesinde payda boladi. Isenim shan`araqtag`i o`zine uqsasliq balalar ta`rbiyasina salmaqli ta`sir ko`rsetedi.<sup>1</sup> Ko`plegen qaraqalpaq awilindag`i shan`araqlarinda ma`lim da`rejede balalar ta`rbiyasi u`stinde ja`miyetshilik ja`rdemine qaramastan ta`rbiyalıq ku`shlerinin` bir pu`tinligine erisilmegen, o`z-ara birlikti qanday etiw mu`mkinshiligi haqqında mag`liwmat jeterli emes.

¹ Mirtursinov Z. Wzbek xalq pedagogikasi. Toshkent, 1973

Oqitiwshilar klassta ata-analar ma`jlisinin` o`tkiziliwi mektep ha`m shan`araq birligin ta`miyinleydi dep oylaydi. Tuwri, ata-analar ma`jlisi ha`m awizbirshilikti ta`miyinlewshi en` tiyisli is-sharalardin` biri. Olardi birlestiriw ushin arnawli jiynalatug`in oray boliwi kerek. Ata-analar menen so`ylesiw na`tiyjesinde sol na`rse aniqlanadi, olar perzentleri 15-16 jasg`a jetkende g`ana: «Ulim joqari klassta oqimaqta. Keleshekte qay jerge jibersem eken? Qay jerde oqitsam eken»<sup>1</sup> degen pikirge baradi. Imkani barinsha, tanis-bilis arqali o`zleri ushin ma`lim bolg`an jerge jaylastirmaqshi boladi. Olar balasinin` qa`biletine de, qizig`iwshilig`ina da itibar bermeydi. Bunday jag`day ata-ananin` ta`rbiya ma`selelerine aniq maqset ha`m da`stu`r joqlig`i aqibetinde qiyin ekenligin bileli.

O`zbekstan respublikasi g`a`rezsizlikke eriskennen keyin tariyxiy haqiyqat ha`m a`dalatti tiklew ushin uliwma xaliq jobasin basladi. Min` jillar dawaminda xalqimiz jani ha`m qanina aylang`an ruwxiy durdanalarg`a jan`asha ko`z-qaraslar qarala baslandi. ²

Milliy talaplardin` ko`teriliwi kerekligi aytip o`tildi, bir so`z benen aytqanda, zorliq ha`m sanasizliq aqibetinde berilgen eziwshilik da`rejelerinin` ko`zin talawg`a kiristi. Ilgerileri milliy

¹ Мунавваров А.К. Ойла педагогикаси. Т., 1994, 35-36-бетлер.

talaplarga ha'm da'stu'rlerge jaqsi qaradi. Onin` ta'rbiyalig g'a'ziynelerinen qanday da «illet» izlendi. Tatiwliq xaliq talaplarinin` biri. Bazi u`rp-a`detlerge, da'stu'rlerge diniy tu`sinik berilip, o`mir ta`rizlerinen sipirilip taslandi.

Ata-babalarimizdin` qimbatli na'siyatlari, nuraniylar bizin` tayanishimiz ekenliginin` ta'rbiyalig a`hmiyeti itibardan shette qala basladi. Evropasha turmis ta`rizinin` bir yarim min` jilliq musulman sharayati qag`iydalari tiykarinda turmis keshirip kelgen xalqimiz o`miri arqali tu`sinip aliwi xalqimiz sanasinda ha'm turmisinda ziyannlar keltirip shig`ardi. Xaliq eki ot aralig`inda ku`yip jandi, bir ta`repte ata-babalardin` min` jillardan berli a`mel qilip kiyatirg`an u`rip-a`detleri toylar, bayramlar. Ekinshi ta`repten buyriqpazliq, «siyasiy ziyreklik» tiykarinda zorlap islengen Evropa ma`deniy turmisin tezirek ko`nliktiriw ushin bir yarim min` jilliq tariyx, miyras bolg`an a`lipbe de tez arada o`zgartildi. Arab a`lipbesinde jazilg`an kitaplardin` ha`mmesin diniy dep joq etildi.

Qullasi, xaliqtin` unamli urp-a`detleri ha'm da'stu'rleri, ruwxiy g'a'ziynesi de, ayiriqsha pikirletushi xaliq perzentleri de joq etildi. Tiykarsiz ra`wishte umitiril jiberilgen a`sirler bayi qa`diriyatilarmizdi

² Inamova M. Oylada bolalarning ma`naviy-ahloqiy tarbiyasi. Toshkent, 1999.

tiklewge urinbaqtamiz. Xaliq da`stu`rleri ma`deniyatimizdin` bir bo`limi sipatinda kiyatirg`an adamlar ja`miyet ushin shin kewilden xizmet qiliwin unatamiz.

Ta`rbiya jumislarinda xalqimizdin` en` ilgeri da`wirleride o`zinin` qa`legen da`stu`rleri shan`araq, mektep ha`m miynet ja`miyetin qollaw, olardan paydalaniw ciyaqli waziypalar barqulla arnawli mashqalalar bolip kelgen. Sol ku`nlerde, a`sirese, watandi su`yiwshilik, milletler ara dosliq, ekologiyaliq ta`rbiyag`a usag`an da`stu`rlerdi shan`araq ta`rbiya ta`repine ma`lim etip, ha`zirgi a`wlad adamlarin xaliq pedagogikasinin` xaliqtin` ko`rsetpeleri tiykarinda ta`rbiyalawdi ken`nen qollaw a`meliy ta`repten tiykarg`i bag`dardi qollamaqta.

Du`n`yada neshe millet, neshe xaliq bolsa, ha`mmesinin` o`zine ta`n turmis ta`rizi, o`tmish da`wiri ha`m keleshegi bir-biri menen tig`iz baylanisli. Qaraqalpaq xalqinin` u`rp-a`detleri shan`araqtin` bir-birewi menen qatnasi, ta`lim-ta`rbiya, ma`deniyat da`stu`rlerin muzeyden uzaq-uzaq a`sirlerge barip taqalg`anin ko`remiz. Ha`zirgi ha`m keleshek a`wlad kisilerinin` olardi teren` biliw ruwxiyliqtin` mag`izi ekenligine derek beredi. Bul ba`rha ha`mme a`wlad tamaninan bildirip o`tilgen haqiyqat. Sol ma`nide qaraqalpaq xalqinin` shan`araqlari, da`stu`rleri qa`dirli, qimbatli ha`m a`ziyz.

Olarg`a tek g`ana mazmunina baylanisli qizig`ip qoymastan, ba`lki, balalar ha`m jaslardi miynetke u`yretiwdegi ta`rbiya usillari menen o`mir qiziq. Jan`a da`wir, jan`a sharayatta olar jan`asha mazmun menen bayip baradi. Orta Aziyanin` basqa xaliqlarinda bolg`ani ciyaqli, qaraqalpaq xalqinin` aldinq`i turmisi haqqinda so`z ketkende, u`lken oqiw orinlarinin` bolmag`ani haqqinda ko`p so`z etiledi. Bul faktti itibarg`a almag`an halda, basqa shig`is xaliqlari siyaqli qaraqalpaq xalqi da a`wladlar ta`rbiyasina ta`sir etiwshi adamlardin` insaniylik jaqsiliqqa jeteklewshi «xaliq institutlari» bolg`anin, olardin` xaliqqa ta`sir etiwshi ideyanin` u`lken ku`shi bolg`anin aytip o`tpexshimiz. Biz a`zel-a`zelden xalqimizda ko`pshiliktin` qatnasiwi menen o`tetug`in shembilikler, balalardin` tu`rli oyinlari, balalar do`retiwshiligi, shayxana sa`wbetlesiwleri, ushirasiwlar, ziyapatlar, geshtekler, toy ha`m merekeler, ma`wsim bayramlari, qonaq ku`tiw siyaqli ko`plegen ma`resimlerdi na`zerde tutamiz. Xaliq pedogogikasinin` o`lmesligi ushin onin` a`wladtan-a`wladqa jetkiziw din` bir tu`ri ha`tteki xalqimizdin` ha`zirgidey waqiyalarina iye bolg`an a`yyemgi zamanlarda da xaliq pedogogikasi, awizeki do`retiwshiligi menen ta`rbiyalanip kelgen. Onin` ta`rbiyalıq ta`siri balalarina ana ha`yyiwi menen sin`dirip barilg`an.

Shig'is xaliqlari Batistag'i xaliqlar menen salistirg'anda ma'selen, qaraqalpaqlar balalar ta'rbiyasina biyparwa qaramag'an. Turmistag'i ha'r qanday ha'reketler tuwri bahalang'an. «Jaman boladi» ta'rbiyasi arqali u'ikenlerge hu'rmet-izzet, adamlardi g'amxorliqqa ta'rbiyalag'an. Solay etip, balalarg'a, basina mu'siybet tu'sken adamlarg'a ziyan jetkizilmegen. Atag'a tik qaraw, olarg'a teris juwap beriw, qizlarg'a, uliwma hayal-qizlarg'a, hu'rmettsizlik qiliw «jaman boladi» jaslayinan tu'sindirilip bariladi. Bunda balanin` is-ha'reketine qaray, Quraniy Ka`rim ha'diyselelerinden misallar keltiriw, ertekler aytip beriw, arqali alip barilsa, ayirim jastag'i balalar ata-ana, ag'a-ini, apa-cin`li, qon`silardin` do`retiwshiligi u'lgisinde ta'rbiyalanadi. Bunday paziyletler bala o`z sanasin sezbesten, so`ylewdi bilmesten aldın, ata-analardin` turmis ta`rizinde payda boladi. Misali: musulman perzent quyash shiqqansha uyiqlasa, «jaman boladi», yag`niy erte azanda esik ashilmasa bolmaydi. Xalqimiz o`zining da`stu`riy ta'rbiyasi usillarında balalardan u'ikenlerge birinshi barip sa`lem beriwın, u'ikenler so`ylesip atirg`ang`anda olarg'a aralaspawı, olarg'a, yaqshi» – dep sorawlarına juwap qaytariwi. U'ikenler orınlarına barmastan aldın otirmawı kerek ekenligin balalarg'a u`yretip kelgen. Ul balalardin` xarakterleri, ju`da` shaqqan, biraq hesh qashan bir jaqlama bolmawı tiyis.

Ul balanin` ha`reketleri jas waqittan-aq baqlanip bariladi. Sol sebepleri uldin` ha`reketleri g`ana emes, ba`lki, minezi de izertlenip bariladi. Ul bala ayaqlari menen tez-tez qa`dem taslaydi.

Qaraqalpaq shan`araqlarinda ul balalardi birinshi na`wbette ata-anag`a, u`lkenlerge hu`rmette boliwi ruwxinda ta`rbiyalanip u`yretilgen, sonin` ushin da olar ha`r qashan sezgir, g`ayratli bolg`an. A`sirese, miymanlar aldinda a`deplilikti saqlag`an. Olar jas waqitlarindag`i belgilengen minez-a`debine u`yretilip barilg`an. U`lkenler menen bolg`an mu`na`sibetlerde o`zlerin ul balalar awir-salmaqli tutiwg`a, berilgen sorawlarg`a erkekshe etip juwap qaytariwg`a, ma`rt, qaharman, hesh na`rseden qaytpaytug`in. g`ayratli etip ta`rbiyalawg`a qaratg`an. A`yyemgi zamanlardan berli ul bala ta`rbiyasi menen tiykarinan atasi shug`illang`an. Atalar paydali miynetke ken` talap etiliw mu`na`sibeti menen qaraqalpaq shan`araqlarinda ata-ananin` ta`rbiya waziypalarinda qayta ta`rbiyalap kamalg`a keltiredi.<sup>3</sup> Xalqimiz miynetti bas ta`rbiyashi dep ataydi. Sebebi insan ta`rbiyasi tiykarinan miynetke qarap belgileniwi mu`mkin. Miynet-turmis girewi. Miynet da`stu`rinin` ta`rbiyalıq

³ Munavvarov A.K. Oyla pedagogikasi. Toshkent, «O`qituvchi», 1994.

a`hmiyeti u`lkenligin umitpaw kerek. Sonday-aq miynetke mu`na`sibeti ha`m onnan qarar shig`ariw jas a`wlad ta`rbiyasinin` tiykari bolip esaplanadi. Miynet jaslardi turmis ko`nlikpelerine tayarlawda u`lken rol` oynaydi. Jasaw ta`rizin u`yreniw ushin da miynet da`stu`rlerin u`yreniw lazim. Sonday-aq miynet da`stu`rleri tamaninan adamnin` aqili sipatinda jaslar suwdi isirap etpew, saqiyliq, ha`r bir som puldin` qa`dirine jetiw, qaharmanliq, miynet baxit keltiriwin an`lay biledi.

Balalardin` miynetke muxabbat qoyip o`siwinde shan`araqtag`i ta`rbiya ju`da` u`lken rol` oynaydi. Bunda ata-analar, ba`rshe shan`araq ag`zalarinin` xizmeti o`z aldina. Insannin` aqilli bolip ta`rbiyalaniwinda miynet su`yiwshilik, ilimge umtiliw, o`z xalqinin` da`stu`rlerin hu`rmet qiliw, o`z watanina sadiqliq, oni dushpanlardan qorg`aw siyaqli ta`rbiya ko`rinishleri menen jaslar kamal tabadi. Qaraqalpaq shan`araqlarinda ul balalardin` miynetke mehir qoyiwg`a a`welden u`lkenler u`lgi ko`rsetip kelgen. Ul balalar egin egiw, oni ta`rbiyalaw mallardi bag`iw qusag`an jumislardi a`melge asirg`an. Shan`araq ag`zalarinin` jetistirgen awil xojaliq o`nimlerin jiynawda, a`sirese paxta, paliz eginlerin jiynawda, ju`zim ha`m miywe, tereklerdin` o`nimlerin jiynap-terip aliwda u`lken-kishiler miynet etedi.

Xaliq pedagogikasinda ta`rbiyalawdin` tu`rli jol ha`m usillari, basqishlari belgili. Bunday jol ha`m usillar shende-shen bolip, ol tek g`ana ta`rbiyashinin` is bag`darina baylanisli bolmastan, ba`lki, balalardin` o`zine ta`n usillarinin` tiykarlari bolip esaplanadi. Bul jol ha`m usillar xaliq do`retiwshiliginin` belgileri o`z xaliq ertekleri. Ma`selen: bir ertekte ata balani miynetke sonday qiziqtiradi, onin` insaniy u`lgisi menen o`nerinin` paydali ekenligin ertek retinde turmisqa tayarlaydi, ta`rbiyalaydi. U`lgi sipatinda ta`rbiyalaniw, u`lkenlerdin` na`siyatin sanasina sin`dirip alsa, keleshekte ol baladan jaqsi na`tiyjeler ku`tiwge boladi.

Qaraqalpaq shan`araqlarinda itibarg`a ilayiq jaqsi u`rp-a`detlerdin` ja`ne biri sonday, olar ul balalardi jas waqtinan-aq o`nerge, ma`lim bir ka`sipke bag`darlap, uliwma miynetke u`yretip baradi. Ko`p shan`araqlarda jaslardi birinshi gezekte o`zi qa`legen o`nerli boliwina ha`reket etedi. Ha`zir ko`p shan`araqlarda balalardin` mektepte jaqsi oqiwi, keleshekte en` bir joqari oqiw ornina kirip oqiwg`a ha`reket etedi. Lekin, sonday shan`araqlar da bar, olarg`a a`wladtan-a`wladqa o`tip kiyatirg`an da`stu`riy o`nerleri, ka`sipleri belgili: zergerlik, misgerlik, ustashiliq ha`m t.b. Bunday shan`araqtag`i balalardin` ha`mmesi jaqsi oqig`an joqari mag`liwmatli bolsa da, shan`araqtin` o`nerin de jaqsi iyelewi, el ishinde abirayi asqan jigittin` o`ner

iyelewi qayirli is ekenligin xaliq awizeki do`retiwshiligi materiallarinan da o`z a`hmiyetin tapqan. Ko`pshilik shan`araqlarda analar u`y bekesi sipatinda u`y xojalig`i jumislari menen ba`nt ha`m balalar ta`rbiyasi menen shug`illanadi. Shan`araq basshilari shan`araq qa`riyjetin toltiriw ushin qosimsha jumis tabadi. Hayallar ko`binshe ka`rxanalardin` buyirtpalarin alip, u`yde balalarg`a arnalg`an ha`m basqa da buyimlardi tigatedi. Shan`araqta ka`sip-o`ner iyelew da`stu`ri dawam ettiriletug`in jumis. Bunday da`sturler a`melge asirilip atirg`an shan`araqlardan xaliq xojalig`inin` tu`rli tarawlari ushin jaqsi kadrlar jetilisip shiqpaqta. Jumisqa kelgen orinlarinda olar qiyinshiliqti bilmeydi. Adamlar menen mu`na`sibeti de, ka`sipke tiyisli jan`aliqlardi sorawda, olardin` qizig`iwshilig`in payda etedi.

Qaraqalpaq shan`araqlarinda jas a`wladtin` dosliq, aqilliliq birlik ruwxinda ta`rbiyalaniwi a`zelden u`lken a`hmiyetke iye. Xaliqtin` en` aldin`g`i wa`killeri dosliqti ba`rqulla qa`dirlep kelgen. Xaliq: «Dossiz basim duzsiz asim» degen. Dostinin` basina qiyin awhal tu`skende ja`rdem ko`rsetiw siyaqli jaqsi islerdi isleydi. Xaliq nahaqliqti ba`rqulla qaralap kelgen.

Ha`zirgi ku`nde, bir ta`repten, o`tmishte payda bolg`an da`stu`rlardi o`zlestiriw, turmisti bastan keshiriw ku`sheyip baratirg`an bolsa, ekinshi ta`repten, xaliqtin` materialliq, siyasiy

qizig`iqlarinda tiykarinan qaraqalpaq shan`araqlarinin` turmis ta`rizin o`zinde tayarlawshi jan`a mashqalalar, u`rp-a`detler, ma`seleler, da`stu`rler du`n`yag`a kelmekte. Bunday da`stu`rler shan`araq ta`rbiyasi menen baylanisli ha`m ta`rbiyaliq qa`diriyatqa iye bolg`an ko`plegen da`stu`rler bizge belgili.

II-bap 2.1 Shan`araqlarindag`i ul balalar ta`rbiyasinin` o`zine ta`nligi

Ha`zirgi zaman qaraqalpaq shan`araqlarinin` ta`rbiya usullarindag`i uliwma ha`m kerekli ta`replerin, waziypalarin biliw a`hmiyetli mazmunga iye. Sonin` ushin biz balalardin` baqshada ha`m mektepte alip atirg`an bilimlerin, qizig`iwlarin esapqa alg`animizda g`ana shan`araq ta`rbiya jumisi ele de jaqsi boliwin ta`miyinlewimiz mu`mkin. Biz ta`rbiyalıq waziypalarimiz ta`repien kelip shig`ip, balalar kamalatına jeke halda qatnasta boliw: aqilli, a`depli, miynette shiniqqan, fizikalıq salamat adam boliwi haqqında ta`rbiya sorawlarına juwaplar izlew, o`z-o`zine xizmet ko`rsetiw, siyasiy miynetke, materiallıq ha`m ruwxıy jaqtan jetik ta`rbiyalaw siyaqli nizam ha`m qag`iydalardı esapqa alıp, is ju`rgiziwimiz kerek.

Shan`araqtag`i ta`rbiyalıq ta`replerinin` anıq du`ziliwine, ko`p balalı yaqı kem balalıq, eki yaqı u`sh a`wladtin` birgelikte jasaw, ata-ananin` mag`liwmat da`rejesine, shan`araq ag`zalarinin` siyasiy awhalı, ul balalar ta`rbiyası boyınsha o`z parızların ta`n etiwı, er ha`m hayaldin` ta`rbiyalıq jobası mu`na`sibeti siyaqli siyasiy ta`replerine baylanisli, solay etip, shan`araq ta`rbiyasinin` o`zine ta`n

o'zgesheliklerin aniqlawda shan'araq du'ziliwinin` ilimiy o'zine uqsaslig'i ha'm milliy da'rejelerinen paydalaniwdi da esapqa aliwimiz lazim.⁴

Olardin` fizikaliq jaqtan salamat boliwina itibar bergen.

Ilim ha'm texnikanin` rawajlaniwi xaliq xojalig`inin` ba'rshe tarmaqlarinda fundamental ha'm a'meliy ilim-bilim jetiskenliklerinin` ko'zge taslang'anlig'i menen belgilenedi. Ma'mleket xaliq xojalig`in ja'ne de rawajlandiriwdin` sheshiwshi sha'rti bolip, ilim ha'm texnika pu'tkil ja'ma'a't islep shig'ariwdi tu'pten o'zgertiwge, tiykarinan printsip ta'repten uliwma jan'a miynet quralların, materialların jan'a texnologiya protsesslerin jaratiwdi, sonday-aq, esap texnikasin basqariw ha'm de xabardi qayta islew protsesin ken` paydalaniwg'a alip keledi.

O'spirimler miynetin sho'lkemlestiriwdin` normativ huqiqiy tiykarların jaratiw sol menen ta'riplenedi. 18 jasqa tolmag'an ul balalarda ele fizikaliq rawajlaniw toqtamag'an ha'm organizm naduris islep shig'arilg'an na'rselerge sezgir boladi.

Shan'araq ag`zalarinin` turmisi ha'm o'spirimler, o'mir ta'jiriybeleri ma'deniy jaqtan qanshelli bay bolsa, olar balalar menen sol da'rejede jaqsi baylanisti bola aladi, balalardin`

qizig`iwshilig`in arttira aladi. Jaslardin` fizikaliq jaqtan ku`shli, kewili pa`k, miynetkesh ha`m ma`deniyatli bolip o`siwine ja`miyette o`z u`lesin qosadi.

Ata-analardin` uliwma ma`deniy mag`lawmatlarinin` ko`teriliwi ha`m siyasiy jedellik tabiwi mektep ha`m shan`araq baylanisinin` o`zgesheligi boladi.

Keyingi on bes jil ishinde ko`p balali shan`araqtin` keskin kemeyiwi esabinan bir, eki bala menen shekleniw shan`araqta tuwiliwdin` pa`seyiwine alip keldi.

Ta`biyiy mag`liwmat da`rejesinde bir balali shan`araq o`zin aqlag`anlig`i ob`ektiv haqiyqat. Solay etip, hayal adamlar ko`birek waqitta, o`z ku`shlerin siyasiy paydali jeke jumislarin orinlaw imkaniyatlarina iye boladi. Balalar ta`rbiyasinda bolsa u`sh, to`rt balali shan`araqqa uqsas ko`birek waqit sariplaydi. Lekin soni umitpaw kerek, shan`araqta jalg`iz perzent u`lkenlerdin` diqqat orayi. Quwanishi ha`m erketay sipatinda kamalg`a keledi. Sonin` ushin ata-ana jalg`iz perzentin hesh kimgе isenbey ba`rhama ta`shiwishte jasaydi.

Qaraqalpaq xalqi awil saninin` diyarli ko`pshiligi ko`p balali shan`araq bolip tabiladi. A`dette u`sh ha`m onnan da artiq balasi bar shan`araq ko`p balali shan`araq dep ataladi.

Ata-analari joqari ha`m orta arnawli mag`liwmatqa iye shan`araqlarda, sol sebepli bolsa kerek, balalar ta`rbiyasina atasi ha`m apasi, ata ha`m ananin` shan`araq jumislarina an`li ha`m u`nemli paydalanadi. Du`n`ya xaliqlari tariyxı ha`m ma`deniy jetiskenliklerin tez-tez xabarlap turadi.

Shan`araq o`zinin` tariyxiy o`tken da`wirinde uzaq ha`m quramali joldi basip o`tken. Bul joldin` o`zine ta`n uqsasliqlarinin` biri ja`miyettin` o`z-ara baylanisi ha`m siyasiy waziypalarinin` tu`pten o`zgergenligi. Ja`miyettin` siyasiy ha`m finans du`ziminin` o`zgeriwi shan`araqtin` islep shig`ariwina, onin` o`z-ara baylanis ta`rizine ta`sir ko`rsetedi. A`sirese ja`miyettin` materialliq texnika ha`m ruwxıyliq jolindag`i o`zgerisleri shan`araq na`tiyjelerinin` o`zgeriwine sebep bola aladi. Bunday o`zgerisler shan`araq quriw, mehir muxabbat, o`z-ara dosliq ha`m perzent ko`riwdi rejelestiriw o`z na`tiyjelerin tabadi.

Ma`mleketimiz shan`araqladi o`zinin` alip baratug`in siyasati orayında alip qaraydi. Sol sebepli imkaniyatlar shen`berinde materialliq ha`m ruwxıyliq ja`rdem beriwge ma`jbu`r.

Shan`araqtin` ta`rbiyasi mektep ja`miyetshiligi menen birge is ju`ritiw arqali a`melge asiriladi. Shan`araqtin` en` kerekli ta`replerinin` biri-insanlar a`wladin` ko`beytiw. Balalardi siyasiy

da`wirge tayarlaw barisinla shan`araq ma`lim da`rejede siyasiy sho`lkemler menen ja`miyet ortasinda jumis alip barmaqta. Ha`zirgi zaman shan`araqlarinin` ta`rbiyaliq waziypalari tu`sinigine, balalardi ta`rbiyalaw tu`sinigine misallar ko`p. Bul tu`sinik to`mendegilerdi o`z ishine aladi. Ul balalardi ata ha`m ja`miyet ag`zalari sipatinda shan`araq quriwina tayarlaw. O`tkizilgen sotsiologiyaliq waziypalarg`a kiriwshi ko`p ma`seleler bar ekenligi atap o`tileti. Bul, a`sirese, shan`araq ta`rbiyasinin` jan`a tarmaqlarinin` ju`zege keliwi u`rp-a`detler mazmuni boyinsha belgilenbekte. Solay etip, ha`zirgi zaman shan`araqlari jaslardi ilimiy du`n`ya qarasi, olardi estetikaliq ta`repten ta`rbiyalawda tiykarg`i rol` oynaydi. Sanali ra`wishte ta`rbiyalawdag`i mazmuni, usillari u`lken o`zgerislerge ushiramaqta. Shan`araq ta`rbiyasinin` ma`selelerin sheshiw tiykarinan eki jol menen alip bariladi. Bir ta`repten shan`araq ta`rbiya pedagogikasinin` tiykarg`i bo`limi sipatinda u`yrenilmekte ha`m bul, bizin` na`zerimizde, tuwri jol. Ekinshi ta`repten bolsa (a`sirese keyingi eki on jilliqta), shan`araqqa sotsiologiyaliq ha`m filosofiyaliq ko`z qarastan da is ju`rgizilmekte. Gazetalarda ja`riya etilenindey, maqalalarda kerekli bo`limge qiziqqan ilimpazlardin` shan`araq ta`rbiyasi sipatinda siyasiy filosofiya menen shug`illanip atirg`anlarg`a ma`lim bolmaqta. Ko`plep boljawshilardin` pikirinshe, balani ata-anasinan (a`sirese anasinan)

uzaq vaqit ayirip qoyiw onomal buziliwlarg`a alip keledi. Balani da`slepki jillarda (bes jasqa shekem) anasinan ayirip qoyiw, onin` g`amxorlig`isiz ta`rbiyalaw balanin` artta qaliwin ju`zege keltirip shig`aradi. Aqili tamaninan arqada qaliwi bolsa, o`z na`wbetinde, sanasinin` rawajlaniwina ziyan keltiredi.

Balalardin` bala baqshasinda uzaq vaqit boliwlari, olardin` kamalatina qizig`iwina, du`n`ya qarasina ha`m xarakterine ta`sir ko`rsetedi. Tilekke qarsi, ha`zirgi ku`nde ata-analardin` islep shig`ariwda ja`miyetlik ha`m ma`mleketlik jumislarda ko`plep shug`illaniwi, jumis penen ba`nt boliwi sebepli o`zlerinin` qanaatlandirarli ta`rbiyalıq waziypaların orinlay almawların tasiyiqlamaqta. O`sip kiyatirg`an jas a`wlad shan`araq ta`rbiyasi menen tig`iz baylanista bolsa g`ana keleshegin ta`miyinlewi mu`mkin. Ata-analardin` balalarina ko`rsetilgen ta`rbiyalıq ta`sirleri maqsetinde qarama-qarsiliq jol qoyilg`an qa`telerinin` aqibeti bolip esaplanadi. Shan`araqti ha`r ta`repleme u`yreniw, olardin` tu`siniklerin dawam etiw ha`m bahalaw maqsetinde ko`plegen shan`araqlarda ta`biyiy ko`z-qaraslar gu`zetiwlər alip bariladi.

Alip barilg`an gu`zetiwshiler na`tiyjesinde to`mendegi ma`selelerdi keltirip shig`aradi:

Shan`araq ma`selelerin sheshiwshi tu`rde a`melge asiriwdin` biri-bala shaxsin kamalg`a jetkeriw ushin oni ha`r ta`repleme u`yreniw, sonday-aq. shan`araq ta`rbiyasi usillarina ha`m isleniwine do`retiwshilik penen qatnasta boliw, oni ornalastiriw. Jaslardi ha`r ta`repleme u`yreniw, olardin` oqiwna, miynetke, o`z-o`zine, qorshag`an a`tirapqa, insan ushin za`ru`r bolg`an sipatlardin` en` kereklielerin ajirata aliwg`a u`yretiw imkaniyatın beredi.

Ata-analar ortasında ta`rbiyag`a tiyis bilimlerdi sin`dirip bariw, a`sirese, shan`araqta ul bala ta`rbiyasında qiyinshiliqqa ushirap atirg`an ata-analarg`a ja`miyetlik ja`rdemdi ku`sheytiw lazim.

Shan`araqta ul bala ta`rbiyasında do`retiwshilikti qolg`a kiritken ata-analardin` ta`jiriybelerinen paydalaniw ushin olardin` mekteptin` ken` ko`lemdegi jiynalislarina, ata-analar jiynalasina mira`t etiw ha`m o`z ta`jiriybeleri menen ortaqlasip, jolg`a qoyiw ju`da` za`ru`r. Olardan u`nemli paydalaniw ushin mekteplerde ata-analar ku`nin belgilep aliw tiyis.

Atag`a bolg`an muxabbat – bul birinshi na`wbette og`an bolg`an hu`rmette o`z ornin tabadi. Atanin` abiroyi onin` o`zine ta`n ekenligi menen belgili boladi. «mag`an usatip isle» «men qanday islesem, sen de sonday isle» degen o`zine ta`n qag`iydalarg`a a`mel qiladi. Na`zerimizde, ul bala qulqinin` o`zine

ta`n ha`m sonday qatti ha`reketlerdi o`z ishine aladi. Atanin` abirayi, solay etip, ata ulinin` o`z pikirin mu`layim etip aliwg`a umtiladi.

Balalar ruwxiy du`n`yasinin` o`zine ta`n ma`plerinin` biri u`lkenlerdin` abroyli ekenin u`lgi dep biliwleri, ma`sla`ha`t aliwi lazim bolg`an payitta ha`r qanday ja`rdemdi aliwg`a isenim payda boladi. Hesh qanday na`rse balalarg`a u`lgi ku`shindey ta`sir ko`rsete almaydi. U`lgi ko`rsetiw tiykarg`i a`hmiyetke iye. Shaxsiy u`lgi bolsa - ta`rbiya aliw sipatinda o`sip kiyatirg`an jas a`wladtin` sanasi ha`m qulqina ta`sir ko`rsetiwshi u`lken jastag`i adamlardin` qatti ha`reketleri ha`m basqa na`tiyjelerinin` jiyindisi. U`lkenlerdin` u`lgisi sipatinda olardin` ta`rbiyalıq ta`siri sonin` ushin da kerekli.

Balalar ruwxinin` o`zine ta`n mu`na`sibetlerinin` ko`binshe o`zi sezbege halda o`z aldina u`lgi alsa arziytug`in, misal qiliwg`a ilayiq birden-bir shaxs boliwin ju`da` qa`leydi.

A`tirapimizdag`i orap turg`an na`ma`lim na`rse ha`m ha`diyseler ren`-ba`ren` a`lem menen tanisiwda bala u`lkenlerdin` ja`rdemine ta`biyiy mu`ta`jin sezedi. Jeterli da`rejede bilim ha`m ta`jriybe joqlig`i sebepli olar u`lkenlerdin` ma`selelerine ha`m qatan` ha`reketlerine sin`isip baslaydi. Jaslardin` u`lkeyip bariwi menen u`lkenlerge u`lgi qilip ha`m o`zgerip, ma`ni sariplap bariladi.

Ma`selen, o`spirim endi u`lkenlerdin` qulqi ha`m ma`selelerin aniq bahalay baslaydi. Na`tiyjede, olardin` ol yaki bul is-ha`reketlerin olar tu`singenlikten, endi ha`mme waqit da ta`sir qila bermeydi. O`zi ushin maqul bolg`an qatal ha`reketlerin g`ana tu`sinip alip qabillaydi. U`lgi sipatinda u`lken jastag`i kisilerdin` abroyi balalar qulqi ha`m de xarakterinin` ha`r qiyli boliwina ju`da` ku`shli ta`sir etedi. Shan`araq ta`rbiyasinda, a`sirese qaraqalpaq shan`araqlarinda, atananin` roli og`ada u`lken. Sonin` ushin shan`araqta ha`mme waqit ata balarinin` turmis ta`jriybesinde haqiyqiy tayanishi bolip kelgen.

Sol sebepli shan`araqtag`i ul bala ba`rqulla atasina qarap o`siwge umtiladi. Xalqimizdin` dana ma`slahatlerinde ul bala ta`rbiyasinda atanin` roli u`lken. Ata-ana u`lgisi balalar ushin ko`rgizbeli da`wir da`stu`ri. Ata-anag`a, ana miynetine, ja`miyetke, ja`miyet ag`zalarina bolg`an mu`na`sibetinde bala ju`reginde jaqsiliq yamasa jamanliq maqul yaki maqul emes isleri haqqinda da`slepki tu`siniklerin sirtqa shig`aradi. Maqsetsiz ta`rbiya na`tiyjelerin esapqa almastan qiling`an ata-analar miyneti ba`ri bir isenimsizlik penen tamam boladi. Awizeki so`zler emes, ba`lki, sanali, oylap islengen isler bala kewline sana sezimine barip jetedi.

Ul bala ko`p waqtin o`z shan`arag`i ortasinda o`tkizedi ha`m u`lkenlerdin` qiliqlarindag`i o`zine ta`n kerekli na`rselerdi an`sat

g`ana qabil etedi. Bul qiliq ha`m ha`reketlerdi o`z da`wirinde ta`kirarlaydi. Sorag`an waqitta «papam sonday qiladi», «Anam minaday degenler» dep da`lilleydi. Apam usunday u`yretti ha`m tag`i da basqa degenlerin esitiwimiz mu`mkin.

Shan`araq a`tirapi bul qanday na`tiyjeden aling`an ta`rbiya waqitlari emes, ba`lki, ata-analardin` ha`m u`lken jastag`i adamlardin` ha`r ta`repleme alip barilg`an jumislari na`tiyjeleri, shan`araq ag`zalarinin` o`z-ara baylanis mu`na`sibetlerinin` jiyindisi ha`m u`lkenlerdin` do`retiwshilik islerinde ta`sir ko`rsetiwindegi u`lgisinin` na`tiyjesi.

Maqsetke muwapiq ata-analar balalari menen jaman mu`na`sibette bolmaytug`in, bir-birin tu`sinetug`in, hu`rmet qilaturug`in ullarinin` u`lkeyip, kamal tabiwin duris baqlap baratug`in ta`rbiyalik ta`sirinin` isi ha`m usillarinin` tuwri, u`nemli paydalang`an shan`araqlardag`i kamal tabadi.

Balalarg`a ata-ananin` is ha`reketleri g`ana emes, ular ba`lki, awizeki so`ylewde, soraw-juwaplari da ta`sir qiladi. Ata-ana o`z-ara ja`njellesip tursa, qon`silari menen kelise almasa, bir-birinen bolar-bolmas g`ana na`rselerdi talap qilsa, bunday ta`rbiya jaqsi na`tiyje bermeydi, kerisinshe, balanin` ata-anag`a degen isenimin jog`altadi. So`z qudretke ku`shke iye. Jumsaq, mehribanliq penen aytilg`an

so`z sonday qu`diretli ku`sh, ha`tteki onin` menen jaza da ten`lese almaydi.

Shan`araqtag`i tatiwliq, o`z-ara hu`rmet, mehir-muxabbat, kelisiwshilik ata-ana menen balalar ortasinda ruwxiy talapti ju`zege keltiredi, olardin` o`siwine jaqsi ta`sir ko`rsetedi.

Insan ta`rbiyasın ha`r ta`repleme kamal taptiriw, o`z-ara ja`rdem, dosliq mu`na`sibetlerin ja`ne de jaqsilaw shan`araq ha`m siyasiy da`wirde hadalliq, mulayimliliq ha`m rasgo`ylik siyaqli ruwxiy aqilli insanlarga ta`n bolg`an sipatlardi ja`ne de teren`lestiriw tiykarında olardin` siyasiy ta`replerin oylaw-da`wirimizdin` en` kerek jumislarinin` biri bolip esaplanadi.

Ma`mleketimizde balalar, analar haqqında g`amxorliq etiw ma`mleketlik a`hmiyetke iye jumis. «Jaqsı na`rseler – balalarga»<sup>2</sup> siyasati ja`ne de balalarga qaratilmaqta. Keyingi waqitlarda usi ma`sele boyınsha qabil etilgen qararlar pikirimizdin` da`liyli.

Bizlerge ma`lim, bala mektepke kelgennen baslap-aq tiykarinan shan`araqta ta`rbiyalanadi. Shan`araq ma`mleketimizdin` tiykarg`i ma`selesi sipatında balanin` du`n`ya qarasi, minez-qulqi ha`m dinnin` ta`sir ko`rsetiwi ta`biyyi hal. Shan`araq ag`zalarinin` birligi

² Мунавваров А.К. Ойла педагогикаси. Т., 1994.

jaslardin` ha`r ta`repleme kamal taptiriwdin` da`slepki ha`m tiykarg`i belgilerinin` biri bolip esaplanadi.

Balalardin` ba`rkamal insan bolip jetisiwinde mekteptin` shan`araq penen bekkem baylanispay turip, ta`rbiya bo`limlerinde na`tiyjeli islerdi muwapiqli iske asirip bolmaydi. Sol maqsette atanalar ortasında ta`lim-ta`rbiyag`a tiyis jumislarin ken`eyttiriw olardi mekteptin` hadal ja`rdemshilerine, oqiwshilardin` mektepten tisqari islerinde ha`r ta`repleme paydali jumislarina aylandiriwimiz mu`mkin.

Ja`miyettin` jaqsi rawajlaniwi is tu`rлерinin` ju`da` quramalasip bariwi insan an`ina ko`rsetilip atirg`an ko`rinbes ta`sirлерinin` ku`sheyiwine alip kelmekte. Mine sonday sharayatta kisinin` bergen bilimi ka`sip o`neri, bilimleri kemlik etip qalmaqta. En` da`slep insanlarda shan`araqlarda payda bolg`an parasat, aqil, a`dep, emotsional`liqqa mu`ta`jlik sezilmekte.⁵

Estetikaliq ta`rbiya ku`ndelikli turmis talaplarına aylanip barmaqta. Ta`biyi, bunday sipatlarg`a shan`araq ta`rbiyasi arqali tiykar salinadi. Tuwri, bunday siyasiy ta`rbiyanin` ornin biykarlap bolmaydi. A`ne, sol ta`rizden olardin` birligine, o`z-ara birgelikte tiykarlanatug`in ka`mil insan ta`rbiyasında jen`islerge erisiw mu`mkin. Shan`araq ta`rbiyasi pedagogika pa`ninde quramali

ma'selelerdin` biri. Onin` quramalilig`i sonday, ha`r bir shan`araq o`zine ta`n pidayi topar bolip, ta`rbiyada tek g`ana bilimli toparlarga tiykarlang`an. Misal keltirip o`tkenimizdey, shan`araq ta`rbiyasi siyasiy ta`rbiya menen almastirilip, balalardin` rawajlaniwina keskin ta`sir ko`rsetedi, ma`selen, baqshalarga barmay, tek g`ana shan`araqta o`sken ha`m kamalg`a jetken balalar mektepke barg`an waqitlarda o`z qatarlari ishinde ko`p ta`repleme ajiralip turadi. Shan`araqtin` balalarga ruwxiylik ha`m materialliq g`amxorlig`in, ko`rsetilip atirg`an ta`rbiyasin yasli, baqsha ta`rbiyasi menen yaki, kerisinshe, yasli, baqsha ta`rbiyasi shan`araq ta`rbiyasi menen almastirip bolmaydi. Tek g`ana o`z-ara g`amxorliq ma`seleni siyasiy sheshe aliw imkaniyatini beredi. A`melde izertlenip atirg`aniday, bala da ata-anasinin` mehri, erkeliwi tiykarinda ata-analarga, tuwg`an-tuwisqanlarina bolg`an tuyg`ilarin bile aladi. Balanin` atasina bolg`an hu`rmeti anani teren` hu`rmet etiwdi tiykarlaydi. Atag`a bolg`an mehir-muxabbat aqibeti na`tiyjede o`z shan`arag`inin` hayali perzentlerine bolg`an mu`na`sibetlerinin` o`z na`tiyjesin tabadi.

Ekinshi ta`repten, balalar da o`z ata-analarina ta`sir ko`rsetedi. Ata-analardin` o`zine ta`n balalarina bolg`an talapshan`lig`i, u`lken

⁵ Ta`jimuratov.A` Qaraqalpaq xaliq pedagogikasi. No`kis, 1996

ha`m kishilerge o`z-ara mu`na`sibetleri, doslarinin` isenimi ha`m o`z-ara bir-birin tu`siniw mektep ha`m ja`miyettin` balalar ta`rbiyasi u`stinde alip bariliwi tiyis jumislarinin` biri. Bunday birliktin` ju`zege shig`iwinda en` da`slep ata-ananin` siyasiy an`lilig`i o`zine ta`n rol` oynaydi. Sonday ata-analardin` iskerligi shan`araq turmisinda o`z ornin tabadi. Sol ma`nide balalar o`z ata-analarinin` siyasiy ha`m puxaraliq qa`biletlerine qarap, o`z huqiqlarin ta`rtipke saladı, hu`rmet etedi. Balalar u`lkeyip baslaniwinan-aq o`z ata-analarinin` qay jerde islewin, ja`miyette tutqan orinlari, olardin` bilimine qizig`a baslaydi. Sonin` ushin da ata-ananin` nelerge qizig`iwin, kimler menen dos ekenligin balalar mu`mkinshiligi bolg`aninsha erterek bilgeni maqul.

2.2 Shan`araqlarinda bala ta`rbiyasi mashqalasi ha`m onin` a`melge asiriliwi

O`spirim jasindag`i balalarg`a miynet ta`rbiyasini beriwdin` a`hmiyeti ha`m jollari.

Ata-babalarimiz a`zel-a`zelden jaslardi miynet su`ygishlikke ta`rbiyalawdi uqtirg`an. A`sirese er balalardi miynetke ta`rbiyalaw barisinda jas waqtinan jeke o`zgesheliklerine qaray miynet ta`rbiyasini berip otirg`an. Olardin` fizikaliq jaqtan salamat boliwina itibar bergeni.

Ilim ha`m texnikanin` rawajlanishi xaliq xojalig`inin` ba`rshe tarmaqlarinda fundamental ha`m a`meliy ilim jetiskenliklerinin` ko`zge taslang`anlig`i menen belgilenedi. Ma`mleket xaliq xojalig`in ja`ne de rawajlandiriwdin` sheshiwshi sha`rti bolip, ilim ha`m texnika pu`tkil ja`ma`a`t islep shig`ariwdi tu`pten o`zgertiwge, tiykarinan printsip ta`repten uliwma jan`a miynet qurallarini, materiallari jan`a texnologiya protsesslerini jaratiwdi, sonday-aq, esaplaw texnikasini basqariw ha`m de xabardi qayta islew protsesini ken` paydalaniwg`a alip keledi.

O`spirimler miynetin sho`lkemlestiriwdin` mo`lsherin, huqiqiy tiykarlarini jaratiw sol menen ta`riplenedi. 18 jasqa tolmag`an ul

balalarda ele fizikaliq rawajlaniw toqtamag`an ha`m organizm naduris islep shig`arilg`an na`rselerge sezgir boladi. Jinisiy jetiklewge o`tiw, qa`liplesiw da`wiri bolg`an bul jasta bir qatar anatomiyaliq ha`m ruwxiy-fiziologiyaliq qa`siyetler ju`z beredi, olarg`a gigienaliq ken`esti belgilewde de, meditsinaliq xizmet ha`m baqlawdi a`melge asiriwda da solardi esapqa aliw za`ru`r boladi. Aytip o`tkenimizdey, ba`rshe turmisliq funktsiyalardin` keskin asip ketiwi, tez o`siw ha`m denenin` fizikaliq rawajlaniwi sol jastag`i tiykarg`i qa`siyetler bolip esaplanadi. Balalar ha`m o`spirimler ushin qolinan keletug`in miynet denesin shiniqtiriwshi ta`sirge iye boladi: qan tamir ha`m dem aliw sistemasinin` xizmeti jaqsilanadi, zat almasiwi protsesi ku`sheyedi, su`yek bulshiq et sistemasi bekkemlenedi, shidamliliq, is qa`bileti asadi, ha`reketti muwapiqlastiriw teren`lesedi, jan`a sha`rtli reflektorli baylanislar payda boladi. O`spirimlik jasi-g`a`rezsiz turmisqa tayarliq ha`m biyik rejeler da`wiri. Bul jasta o`spirim kim boliwdi, go`zlegen maqsetine erisiw ushin ne na`rseni u`yreniw ha`m ne isleniw kerekligin oylay baslaydi. Bul da`wirde olar ma`sla`ha`tke mu`ta`j boladi, biraq qa`niyge waqit ma`sla`ha`t sorap, ata-analarina kelmeydi. Bunday jag`daylarda ko`p na`rse ata-analardin` du`zetiwi qiyin bolg`an qa`telerdi jibermewde balalarg`a ja`rdem beriw

qa`biletligine baylanisli. Ta`jiriybeli ta`rbiyashilardin` pikirine qarag`anda ata-analar ka`sip tan`law haqqindag`i sorawg`a juwap beriwi ushin aldinan tayarlaniwi kerek. Balanin` qizig`iwi, qa`biletin ha`m ilimnin` belgili tarmag`ina yaki ka`sip o`nerge umtiliwin aniqlap aliw, a`ne sol qa`biletin` rawajlaniwina ko`meklesiw kerek. Bul bolsa o`pirimdi ruwxiy jaqtan belgili da`rejede tayarlaydi, yag`niy ka`sip tan`lawda a`hmiyetli orin tutadi. Ha`r qanday ka`sip insannin` fizikaliq jag`dayi, ruwxiy du`n`yasi menen baylanisip ketiwi kerek, sol sebepten o`spirim ka`sip tan`law payitinda oqitiwshilar ha`m de vrachlar birgeliginde o`z salamatlig`i tan`laytug`in ka`siptin` talaplarina qanshelli muwapiq keliwi haqqinda ma`sla`ha`tlespese, qa`te qiladi. Bug`an biypa`rwa boliw sol na`rsege alip keledi, yag`niy tan`lang`an ka`sip salamatliqti a`ste-aqirin to`menlestiredi ha`m bir neshe jil islegen qa`nige o`z ka`sibin o`zgertiwge ma`jbu`r boladi. Mektep vrachi ko`p jillar dawaminda oqiwshini baqlaw imkaniyatina iye boladi, onda oqiwshinin` pu`tkil oqiw jillari dawaminda den-sawlig`ina baylanisli mag`liwmatlar boladi.

Organizm o`spirimlik da`wirlerde anatomiyalıq, fiziologiyalıq ha`m psixikaliq qa`liplesiw protsesinde boladi. Olardin` u`lken

jastag`ilardin` organizminen parqi, sirtqi ortalıq faktorlari ta`sirine qarata kemirek qarsiliq ko`rsete aladi.

Insannin` miynet xizmeti barisinda islep shig`ariw a`tirapi menen organizm o`z-ara ta`sirde boladi. Insan islep shig`ariw a`tirapın o`z tarawinin`-iqtıyajına qarap o`zgertedi, bul da adam organizmine anaw yamasa minaw da`rejede ta`sir etedi. Uliwma ta`lim mekteplerinin` oqitiwshilari ha`m islep shig`ariw ustalari miynet gigienasi ha`m fiziologiyasi tiykarların biliwleri lazim. Shan`araqta ko`binese er balalar ta`rbıyası menen onin` a`kesi shug`illanadi. Olardi miynetke u`yretiwde jas ha`m jeke o`zgesheliklerin esapqa aliw za`ru`r. O`spirim organizmindegi anatomiyalıq ha`m fiziologiyalıq ha`m ruwxıy qa`siyetlerine ko`re sirtqi ortalıq faktorlarına ta`sirshen`lik ku`shliligin itibarg`a alıp, tiykgarg`i jerlerde ha`m islep shig`ariw praktikasi o`tkiziletug`in orinlarda da sanitariya ha`m gıgiena talaplarına juwap beretug`in etip ornatiliwi lazim. Ata-analar bul na`rsege u`yde de ju`da` u`lken itibar beriwi kerek boladi.

Shan`araqta bala birinshi miynet ta`rbıyasın ala baslaydi. Er balalarg`a ha`r qiyli ustalıq o`neri, ag`ashtan a`sbaplar sog`iw, qız balalarg`a analari ta`repinen gu`l otirg`iziw, tigiw, pishi w jumisların orinlatadi. Balalarg`a miynet ta`rbıyasın beriwde hawa rayinin` da o`z ta`siri bar. Organizmnin` ayirim ag`za yaki ba`rshe ag`zalarinin`

suwip ketiwi bir qansha keselliklarga: qaltiriwg`a, suwiq uriwg`a, miozit, nevrit, radikulit ha`m basqa da na`rselerga sebep boladi. Organizm ha`dden tisqari suwip ketiwi ayaz kesellikleri angina, dem aliw jollari qatari, o`kpe shamallawina alip keliwi mu`mkin. Sirtqi ortalıqtin` qolaysiz sharayatında adam organizmine jaqsi ta`sir etiwshi hawada jaman iodlar mug`dari kemeyedi. Islam dininde er bala ha`m qiz ta`rbiyasinin` o`zine ta`n o`zgeshelikleri 7 jastan son` qa`liplese dep aytıp o`tilgen ha`m de balamiz kishi jasinan baslap ata-anani hu`rmet etiwdi uqtiradi.

Shan`araqta er balalarg`a en` za`ru`r ta`rbiya tu`ri a`dep-ikramlılıq deydi. Muxammed payg`ambarimiz biraq bunnan tisqari suwda ju`ziwdi, oq atiwdi na`siyat etken. O`spirimlerdin` organizmi to`men hawa rayına ta`sirshen` boladi. Quriwshi-issiler ha`m islep shig`ariwda a`meliyat o`tip atirg`an oqiwshilar bir qiyli pa`s temperaturali sharayatta islep atirg`anında, a`dette olar organizminde qolaysiz o`zgerisler bolg`anlig`i baqlanadi. Miynet islew barisında joqari da`rejedegi shawqim tez sharshawg`a, is qa`biletinin` pa`seyiwine, keselliklerdin` ko`beyiwine ha`m sotsiallıq, gigienalıq ha`m de ekonomikalıq tu`stegi basqa qolaysiz ta`sirlerge alıp keledi. O`spirimler miyneti ha`m dem aliw ta`rtibinin` tuwri sho`lkemlestiriliwi shawqimnin` olar organizmine jaman ta`sirin

kemeytiriwge ja`rdem beredi. O`spirimler ha`m jaslar ushin islep shig`ariwdag`i ruxsat etilgen en` biyik shawqimlar bolmawi tiyis.

Ulli oyshil Ibn Sino «Tadbir al monozil» kitabinda: «Eger shan`araq ta`rbiya usillarin duris paydalansa, qollana alsa, shan`araqtag`i balalar o`mirinde o`z baxtina tez erisedi» degen ideyani alg`a su`redi. Shan`araqta ob`ektiv ha`m sub`ektiv faktorlarga u`lken itibar qaratiladi. Ob`ektiv faktorlarga da`ramatlardin` tu`rleri, wy-jay menen ta`miyinleniw da`rejesi kiredi. Sub`ektiv faktorlarga o`z-aramu`na`sibetler, ma`deniyat, ruwxiy da`rejesi kiredi. Islep shig`ariwdi ornatiwda, og`an gigienaliq ta`repten baha beriwde onin` ta`replerinin` sipati ha`m sanin esapqa aliw za`ru`r. Islep shig`ariwdin`, yag`niy qollanilatug`in a`saptin` gigienaliq jaqtan qoyilatug`in talaplar qabil etiwdin` ruwxiy fiziologiyaliq qa`siyetlerine tiykarlang`an. Bug`an, birinshiden, jariqliqtin` jeterli da`rejede boliwi, quyash nuri jariqlig`ina jaqinlig`i, ekinshiden, gigiena normalarina ta`n bolg`an ko`zge ku`sh tu`siwin ha`m basqa ayirim sharayatlardi inabatqa alatug`in jariqliqtin` jeterli da`rejede boliwi, u`shinshiden, ko`binese qayta ko`nligiwge tuwri kelgende ha`m ko`z sharshawi asip barg`an jag`dayda bo`lmedegi jariqliq ten`ligi ha`m joqari da`rejede ekenligi. Nerv sistemasi ko`birek jag`imli ta`sir etiwshi spektrdin` ortasha tolqin qismidag`i ren`ler tiykar esaplanadi.

Olar arasinda uliwma organizm ruwxiyati ha'm de ko'riwdin` fiziologiyaliq xizmetine tis ta'sir ko'rsetiwshi suwiq ha'm jilli ren`ler de bar. Jilli ren`ler adamdi ta`sirlendirip, kewlin ko'teredi, suwiqlari tinish etedi; bulshiq etlerdin` islew qa`bileti jilli ren`li jariqliqta suwiqqa qarata joqari boladi. Jeterli ta`biyg`iy jariqliqti ta'miyinlew ushin aynalardin` jariq bolip turiwi u`lken a`hmiyetke iye. O`spirim organizmin islep shig`ariwda qolaysiz faktorlar ta'sirine ju`da` seziwshen`ligi, sonday-aq beyimlesken mexanizmler jeterli emesligi menen de ta`riplenedi. Bunin` aqibetinde u`lkenlerge qarag`anda olar ko`birek za`ha`rlenedi. Za`ha`rleniwge qarsi gu`res boyinsha profilaktika ken`esleri: imkan bolsa, za`ha`rli zatlardi ziyansiz yaki toksinligi kemirek zatlar menen almastiriw; ka`rxana hawasinda ziyarli zatlar toplawinin` ko`beyip ketpewligin belgilew ha'm hawanin` jag`dayin belgili ra`wishte baqlap turiw kerek. Ta`rbiyanin` na`tiyjeliligi shan`araqta balalar miyneti, olardin` xojalig`indag`i jumislarg`a aktiv qatnasiwi, sonday-aq sem`yaliq turmis sha`rayati menen belgilenedi. Shaxsiy u`yde jasawshi shan`araqlarda u`y miyneti balalardin` jasi, jinisina qarap da`stu`r usilinda onin` belgilenetug`inin ko`riw mu`mkin. Ma`mleketke qarasli u`ylerde jasawshi shan`araqlarda bolsa, balalardin` jumis bo`listiriliwi derlik seziletug`in olar bir-birinin` islerine olar birdey mu`na`sibette boladi.

Ko'pshilik ko'p balali shan'araqlarda analar u'y biykesi sipatinda u'y jumislari menen shug'illanadi. Ko'p balali diyxan shan'araqlarindag'i ta'rbiyanin' o'zine ta'n o'zgesheliklerinin' ja'ne biri sonda, bunday shan'araq balalar ja'miyetinin' orayi, tiykarg'i ta'rbiya qurali, bala ata-ananin' u'lgisi, olardin' minez-qulqi, a'debi, bir-birlerine bolg'an jilli mu'na'sibetleri islep shig'aratug'in aktiv qattal fizikaliq miynetleri esaplanadi.

Dene ta'rbiyasi salamatliq girewi! "alaba fizikaliq ta'rbiyani a'melge asiriw keselliklerdin' aldin-aliw, salamatliqti bekkemlew xaliqtin' salamat turmis ta'rzin qa'liplestiriw din' na'tiyjeli jollarinan biri esaplanadi. Fizikaliq ta'rbiya ha'm sport penen shug'illaniwshilardin' is qa'bileti ortasha ko'rsetkishten 20-30% joqari, kesellikka shaliniwi bolsa, qalg'an xaliqqa qarag'anda birqansha kemligi ko'p ta'jiriybelerden sipatlang'an. Dene ta'rbiyasi oqiwshilardi a'dep-ikramliq qatnasiqlar menen qurallandiradi. Dene ta'rbiyasi waqtinda ha'r qiyli qarama-qarsiliqli jag'daylar ushirasadi. Sonliqtan oqiwshilardin' ja'ma'a'tke, adamlarg'a bolg'an, o'z-o'zine bolg'an qarsi pikirleri payda boladi.

Deni saw, sap deneli ha'r ta'repleme shiniqqan o'spirimler bul O'zbekstan g'a'rezsizlikke eriskennen keyin en' basli maqsetlerdin' biri esaplanadi. Dene ta'rbiya balanin' duris o'siwi, organizmnin'

ha`r ta`repleme rawajlaniwi, jaqsi turmis qa`lipinin` qa`liplesiwi, uzaq o`mir ko`riwi, miynetke ha`m Ana watandi qorg`awg`a tayarlig`i ushin tiykar jaratadi. Dene ta`rbiya, joqarida aytqanimizday, a`dep-ikramliliq, estetikaliq miynet penen tig`iz baylanisli. Mekteptegi dene ta`rbiyanin` a`hmiyeti u`lken. Ba`rshe oqiwshilar fizikaliq ta`rbiyadan belgili da`rejede sabaq aladi. Fizikaliq ta`rbiya tek er balalardin` jas o`zgeshelikleri esapqa alip barilsa g`ana a`hmiyetli ta`sir ko`rsetiwi mu`mkin.

Mektepke shekemgi jastag`i balalar rawajlaniwinin` o`zine ta`n qa`siyetlerinen biri ha`reket etiwge bolg`an ta`biyg`iy mu`ta`jlik. Mektepke shekemgi jastag`i balanin` xizmeti ku`n boyi orinlag`an ha`r qiyli ha`reketleri jiyindisinin ibarat. Onin` mug`dari balanin` jinisina, jasina, joqari nerv xizmetinin` tu`rine, jildin` ma`wsimine, geografiyalıq iqlim sharayatına baylanisli. Eger balalarg`a ta`biyat shirayli dene du`zilis nesip etpegen bolsa, bul jag`dayda fizikaliq ta`rbiya ha`m joqari da`rejedegi ruwxıylik jetik kamalatqa, go`zzallıqqa esirıwdin`, gewdedegi kemshiliklerdin` du`ziliwine sebepshi boladi. Eki-u`sh jastag`i balalarda ha`rekettin` rawajlaniwi ha`r bir gimnastikani rejelestiriwde ha`m olardi orinlarda esapqa alinatug`in birneshe tiykarg`i waziypalar: balani tuwri ju`rgiziw, ha`reketlerin

rawajlandiriwǵa ja`rdemlesiw; qa`ddi-qa`wmettin` tuwri qa`liplesiwın ta`rbiyalaw.

Ta`jiriybeli ta`rbiyashilardin` pikirinshe, uliwma rawajlandiriwshi shinig`iwlar bala organizmine ko`p ta`repleme ta`sir ko`rsetedi. Bul shinig`iwlar balanin` ha`reket etiw qa`siyetlerinin` rawajlanıwına ja`rdem beredi, qiyin ha`reketlerdi iyelewge tayarlaydi, na`tiyjede bulshiq etler ku`shli, buwinliqlar ha`reketshen`, dene mayisqaq bolip baradi, denesi tuwri rawajlanadi. Azang`i dene ta`rbiya waqtında zorig`iw menen baylanisli shinig`iwlardi orinlamasliq lazim. Azang`i gigienaliq gimnastika shinig`iwlar topari shug`illaniwshilardin` qizig`iwlarina qarap, shama menen bir aydan keyin o`zgertiledi. Eger dene ta`rbiya ba`rqulla o`tkizilip, gantel`, gimnastika tayaqshasi, sekiriw jibi siyaqli na`rseler menen orinlansa, onin` na`tiyjeliligi ja`ne de artadi. Dene ta`rbiyasi sabag`i oqiwshilardi fizikaliq ta`rbiyalawdin` tiykarg`i qa`lpi esaplanadi. Ja`ha`n salamatliqti saqlaw birlespesi salamatliqti tek g`ana kesel bolmasliq yamasa ha`lsirep qalmasliq emes, ba`lki, fizikaliq ha`m ruwxıy, ja`miyetlik tinishliq sipatında ta`ripleydi. Kem ha`reketlik ha`r qanday jasta da ziyan keltiredi. Ma`lim bolg`anınday, miy ha`m bulshiq etlerdi biz islep shig`ariw protsesine qanshelli jedel ha`m ba`rqulla shag`im qilsaq, olar kem isten shig`ar eken. Fizikaliq shinig`iwlar aktiv turmisti

uzaytiriwg`a alip keledi, ju`rek qan tamir ha`m dem aliw jollarinin` xizmetine jaqsi ta`sir ko`rsetedi, zatlar almasiwin jaqsilaydi. Shinig`iwlarda tiykarg`i ha`reketler ju`riw, ju`giriw, asiliw, sekiriw, ilaqtiriw ko`nlikpeleri qa`liplesedi. Olar a`ste-aqirin bekkemlesip ha`m kishi jastan u`lken jasqa qarap, olardin` sipat xarakteristikasi asirip bariladi.

Balani o`z waqtında sport penen shug`illandiriw ju`da` a`hmiyetli. Shaqqanliq, iyeliwshen`lik ha`m ha`reket tezligin talap etiwshi sport tu`rlerine balalardi kishi mektep jasinan qatnastiriw mu`mkin. Tiykarinan 7-8 jasinan su`ziw, 6-7 jasinan figurali ushiw, er balalardi 8-10 jasinan, qizlardi 8-9 jastan sport gimnastikasi, 7-10 jasinan tennis boyinsha shinig`iw isletiwge boladi. Balalar 12-14 jasqa barg`anında sport tu`rlerin tan`law imkaniyatlari ken`eyedi. Biraq bul jasta ku`sh-quwatti, tezlikti, shaqqanliqti, rawajlandiriwshi sport tu`rleri paydali.

Shan`araqta miynet balalardin` fizikaliq rawajlaniwi ha`m ta`rbiyasinin` en` a`hmiyetli tiykarinan biri bolip, organizm salamatlilig`i ja`ne bir baristag`i turmisliq xizmetti basqarip atirip, insan sezetug`in fizikaliq tolig`iw organizmnin` tu`rli funktsiyalarina ku`shli ta`sir ko`rsetedi. Biraq soni aytip o`tiw kerek, miynet o`sip

kiyatirg`an organizmnin` anatomiyaliq ha`m fiziologiyaliq imkaniyatlarina say kelse g`ana payda keltiriwi mu`mkin.

Ata-analar tu`rli oqiw ha`m miynet xizmeti, sonday-aq dem aliwdin` balalardin` jasina say a`melge asiriliwi organizmnin` ta`lim-ta`rbiya sistemasi menen baylanisli ha`r qiyli ta`sirlerge mu`na`sibetin u`yreniw ha`m bahalaw joli menen aniqlanadi. Miynet barliq waqit eki o`z-ara bir-birine baylanisli ta`repke-fiziologiyaliq ha`m ja`miyetlik ta`replerge iye. Ha`r qanday miynet fiziologiyaliq ma`nidegi jumisshi ku`shin sariplaw – miy, nerv ha`m bulshiq etler ku`sh-quwatin bag`ishlaw demekdur. Sol ma`niste miynetti insan – turmisliq xizmetinin` normal` jag`daydag`i ko`rinisi sipatinda ta`riplew mu`mkin. O`spirimlerdin` bir bo`limi tog`izinshi klassti tamamlap, ja`miyetlik paydali miynetke aralasadi: olar keshki jumisshi jaslar ha`m de awil mekteplerinde o`z bilimlerin asiriwg`a islep shig`ariwg`a baradi yamasa ka`sip-texnika bilim jurtlarina oqiwg`a kirip, xaliq xojalig`i tarmaqlarinin` birinde jumis islew ushin ka`sip tayarlig`in iyeleydi. Mektep ta`limine miynettin`, tiykarinan fizikaliq miynettin`, kirgiziliwi balalar organizminin` ha`r ta`repleme rawajlaniwina ja`rdem beredi. Sol ma`nide tuwri sho`lkemlestirilgen, ha`r kimnin` qa`biletine jarasa miynet etiw, fizikaliq shinig`iwlarda sport siyaqli ta`sir ko`rsetedi ha`m bul o`sip

kiyatirg`an a`wladti ha`r ta`repleme fizikaliq ta`rbiyalawg`a paydalaniw mu`mkin. Oqiw dawaminda oqiwshilar organizminin` imkaniyati ha`r qiyli boladi ha`m ol salamatlig`i, fizikaliq ka`malati birinshi gezekte jasina qarap belgilenedi.

Meditcina qa`nigeleri pedagoglar menen birgelikte miynet ta`limin bilay sho`lkemlestiriw kerek: olar ha`r bir basqishta mektep oqiwshilarinin` jasi ha`m ha`r birinin` o`z imkaniyatin esapqa alg`an jag`dayda qa`biletine jarasa ja`mlestiriw tiyis. O`spirimler jumisinin` gigienaliq ta`repten sho`lkemlestiriliwi, jumis waqti dawamlilig`in ta`rtipke saliw, sonday-aq dem alislarda sani ha`m waqti menen sheklenedi. O`spirimler bir tu`rdegi jumislardi u`lkenlerge qarag`anda kemirek tejemlik, ko`birek ha`reket etiw menen orinlaydi.

Demek, olar eki ese tez sharshaydi, islew qa`bileti u`lkenlerge qarag`anda uliwma basqasha qa`siyetke iye boladi. Sonliqtan ku`ndelik mug`dar o`spirimnin` jumis ku`ni u`lkendikine salistirg`anda neshe ma`rte kemeytirilgen bolsa, u`lkenler mug`darin sonsha ma`rte shama menen kemeytiriw menen belgilep bolmaydi. Ko`pshilik alimlardin` mag`liwmatlarina qarag`anda, isenim menen aytiw mu`mkin, bulshiq etlerdi isletiw balalarda bu`yrek u`sti bezleri xizmetine belgili da`rejede unamli ta`sir ko`rsetedi. Jinisiy

bezlerdin` fizikaliq xizmetti orinlaw waqtinda jag`dayi izertlewshilerdin` itibarin tartadi, sebebi, birinshiden, o`spirimlerdi sport shinig`iwlarina tartiw barisinda olardin` organizminin` atqaratug`in xizmetleri qayta qurilsa, ekinshiden, fizikaliq shinig`iwlardin` o`zi jinisiy ka`malatqa jetiw da`wirin muwapiqlastiriwshi faktorlardin` biri esaplanadi. Ha`dden tisqari awir jumis bolsa, kerisinshe, jinisiy bezlerdin` xizmetine o`zinin` unamsiz ta`sirin tiygiziwi mu`mkin.

JUWMAQLAW

Jumistin` kirisiw bo`liminde shan`araqtag`i ul bala ta`rbiyasinin` a`hmiyeti, waziypalari haqqinda so`z etiledi.

Birinshi bo`liminde shan`araqlarinda ul bala ta`rbiyasina ta`sir etiwshi milliy u`rp-a`detler, ul bala ta`rbiyasinda ata-analardin` xaliq pedagogikasidan paydalaniwi haqqinda so`z bariladi.

Ekinshi bo`liminde ha`zirgi zaman shan`araqlarindag`i ul balalar ta`rbiyasi haqqinda so`z barip, onda ul balalardin` minez-qulqin u`yreniw, ata-analardin` balalar ta`rbiyasina ta`n bilim beriw, sonin` menen birge ul bala ta`rbiyasinin` o`zine ta`n o`zgeshelikleri haqqinda jazilg`an.

U`shinshi bo`limde shan`araqta ul bala ta`rbiyasinin` ha`zirgi zaman mashqalalari, olardi sheshiw jollari, sonin` menen birge ata-analardin` ul bala ta`rbiyasindag`i tutqan orni haqqinda so`z etiledi.

Bul ilimiy jumis arqali shan`araqta ul balalar ta`rbiyasindag`i mashqalalardi sheshiw na`zerde tutilg`an:

1. Shan`araqta ul balalar ta`rbiyasinin` turaqlilig`in ta`miyinlew.
2. Shan`araqta a`dep-ikramliliq ta`rbiyasin mektep ta`rbiyasi menen baylanistirip bariw.

3. Shan`araqtin` sotsial za`ru`rliklerin esapqa alip, ta`rbiya islerin ju`rgiziw.

4. Shan`araqta pedagogikalıq tu`siniklerdi xalıq awız-eki do`retpeleri negizinen paydalaniw arqalı ta`rbiyalıq islerdi ju`rgiziw.

5. Ata-analardı Orta Aziya allamalarinin` miynetleri menen tanistiriw.

6. O`spirimler etikasin u`yreniw, ha`m u`yretiw.

7. Ul balalardı sotsiallıq turmisqa tayarlawdı u`yreniw ha`m oni tallaw.

8. Shan`araq turmisin milliy u`rp-a`det da`stu`rleri menen baylanistiriw.

Ha`zirgi da`wir ta`rbiyadan ko`p na`rseni, tinbay islewdi, izleniwdi, u`yreniwdi, shan`araqlarda balalardı duris ta`rbiyalawdı talap etedi.

Insan o`z aldına qoyg`an maqsetine jetiw ushin tinimsiz miynet eter eken, bul ushin en` aldi menen onda bekkem shidamlılıq bolıw kerek.

Demek, biz ta`rbiyalıq islerimizdin` tiykarg`i bag`darin balalar ta`rbiyasına, onin` shaxs sipatında qa`liplesiwine, ja`miyette o`z ornin tabiwına qaratamız.

Bala ta`rbiyalaw ma`deniyatindag`i kemshiliklerdi o`z waqtında sezip, olardin` orinlarin toltiriw islerin izlew ha`m jaqsi is ju`ritip, ta`rbiyalıq ta`sir o`tkeriw arqali, gu`mansız, jaqsi na`tiyjelerge erisiw mu`mkin. Bunin` ushin da pedagogika pa`nlerine tiykarlang`an halda is du`ritiw go`zlengen maqsetke jetekleydi.

Ataqli chex pedagogi Yan Amos Komenskiy «shan`araq-ikramlılıq orayı», ananın` perzentine beretug`in mehri onin` ju`reginde pu`tkil insaniyatqa bolg`an mehir-muxabbatin payda qiladi, dep aytqan edi. A`lbette, Analar – ullı insan. Perzentin` jaqsi du`n`yag`a keltirip, tu`nlerin uyqisız o`tkerip, kishkeneliginen aq juwip, aq tarag`an, qarnin toydirip, kesel bolip qalsa, jan-a`tirapında pa`rwana bolg`an, aqıl-esi, a`debi, jaqsi insanlar qatarına qosiw ushin Anna-ullı insandırYo Sol sebepli biz ananı ta`biyatqa, watanımızg`a ten`ep, Ana – ta`biyat, Ana – Watan deymiz. Sebebi, biz anamız qoynında quwanishli o`skén bolsaq, Ana-ta`biyat, Ana – diyar qoynında da sonshada quwanishta o`semiz, erkin jasaymizYo

Juwmaqlap aytqanda, ha`r qanday shan`araqta balalar ta`rbiyasına, a`sirese, ul balalardin` a`dep-ikramlı, ko`rgenli, intizamli bolıwg`a u`yretiw menen birge belgili ka`sipke bag`darlaw da teren` a`hmiyetke iye.

Paydalang`an a`debiyatlar dizimi

1. Karimov I.A. O'zbekistonning oz istiqlol va taraqqiet yoli. T. «O'zbekiston», 1992.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqietining poydevori. Toshkent, 1997.
3. Aqnazarov B. Класс жетекшісі. Алматы, „Мектеп“, 1973.
4. Bogdanova O.S., Petrova V.I. Baslawish klasslardag'i ta`rbiya jumislarinin` metodikasi. No`kis, «Qaraqalpaqstan», 1989.
5. Volikova T.V. Uchitel` i sem`ya. Moskva, 1989.
6. Vorob`ev A.I. Mehnat ta`limi va kasb tanlashga ywllash metodikasi. Toshkent, «O'qituvchi», 1980.
7. Dembinskiy S.I., Kuz`menko V.I. Wрта maktabda chizmachilik wqitish metodikasi. Toshkent, «Wqituvchi», 1973.
8. Inamova M. Oylada bolalarning ma`naviy-ahloqiy tarbiyasi. Toshkent, 1999.
9. Gaybullaev N. h.t.b. «Pedagogika». Toshkent, 1997.
10. Mavlenova R. ha`m t.b. Pedagogika. Toshkent, 2001.
11. Munavvarov A.K. Oyla pedagogikasi. Toshkent, «O'qituvchi», 1994.

12. Mirtursinov Z. Wzbek xalq pedagogikasi. Toshkent, 1973.
13. Rahmanov I. Chizmalarni chizish va wqish. Toshkent, «Wqituvchi», 1992.
14. Ochilov Z. Sinfidan tashqari tarbiyaviy ishlarda kasbga ywllashni shakllantirish. Toshkent, «Wqituvchi», 1996.
15. Okoneshnikov V.N. Chizmachilik xonasi. Moskva, «Prosveshenie», 1984.
16. Oripov B.N. Tasviriy san`at samaradorligini oshirish omillari. Toshkent, «O`qituvchi», 1978.
17. Saparbaev T. Nравstvennoe vospitanie mladshix shkol`nikov sredstvami ustnogo narodnogo tvorchestva. AKD. Tashkent, 1998.
18. Solixiddinov. Bolalar va o`smirlar gigienasi. Toshkent, 1991.
19. Ta`jimuratov.A` Qaraqalpaq xaliq pedagogikasi. No`kis, 1996.
20. Qayirbaev J., Saparbaev T. Oqiwshilarg`a qaraqalpaq xaliq ertekleri arqali a`dep-ikramliliq ta`rbiyasini beriw (metodikaliq qollanba). No`kis, 2001.
21. Xoshimov Q. v. h.t.b. Pedagogika tarixi. Toshkent, 1966.

Elektron ta`lim resurslari

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.Ziyonet.uz
4. www.edu.uz

No`kis ma`mleketlik pedagogikaliq instituti
 Mektepke shekemgi ha`m baslıwısh ta`lim
 fakul`tetı 4-kurs talabası Nsanova Ayshanın`
 «Shan`araqlarındag`i ul balalar ta`rbıyasında
 xalıq pedogogikasında paydalaniw» atlı pitkeriw
 qa`nigelik jumısına

P I K I R

Aysha Nsanovanın` qa`nigelik bakalavr jumisinin` teması ha`zirgi da`uirde en` aktual mashqalalarinin` biri, ha`zirgi zaman shan`araqlarındag`i ul balalar ta`rbıyası haqqında so`z barıp, onda ul balalardin` minez-qulqın u`yreniw, ata-analardin` balalar ta`rbıyasına ta`n bilim beriw, sonin` menen birge ul bala ta`rbıyasinin` o`zine ta`n o`zgeshelikleri haqqında jazılğ`an. Bala ta`rbıyalaw ma`deniyatındag`i kemshiliklerdi o`z waqtında sezıp, olardin` orınların toltiriw islerin izlew ha`m jaqsi is ju`ritip, ta`rbıyalıq ta`sir o`tkeriw arqalı, gu`mansız, jaqsi na`tiyjelerge erisiw mu`mkin. Bunin` ushin da pedagogika pa`nlerine tiykarlang`an halda is du`ritiw go`zlengen maqsetke jetekleydi. Birinshi bo`liminde shan`araqlarında ul bala ta`rbıyasına ta`sir etiwshi milliy u`rp-a`detler, ul bala ta`rbıyasında ata-analardin` xalıq pedagogikasında paydalaniwi haqqında so`z bariladı.

Ekinshi bo`liminde ha`zirgi zaman shan`araqlarındag`i ul balalar ta`rbıyası haqqında so`z barıp, onda ul balalardin` minez-qulqın u`yreniw, ata-analardin` balalar ta`rbıyasına ta`n bilim beriw,

sonin` menen birge ul bala ta`rbiyasinin` o`zine ta`n o`zgeshelikleri haqqinda jazilg`an.

U`shinshi bo`limde shan`araqta ul bala ta`rbiyasinin` ha`zirgi zaman mashqalalari, olardi sheshiw jollari, sonin` menen birge ata-analardin` ul bala ta`rbiyasindag`i tutqan orni haqqinda so`z etiledi.

Aysha Nsanovanin` qa`niygelik bakallavr jumisinin` mazmuni ha`m jaziliwi jag`inan joqiri mazmung`a iye ekenligi belgili. Bul jumis joqari oqiw orinlarinin` jumislarg`a bolg`an talabina toliq juwap beredi ha`m ma`mleketlik attestatsiya komissiyasi aldinda qorg`awg`a jiberiwge boladi.

Pikir beriwshi:

p.i.k.Q.Tilewimbetova

No`kis ma`mleketlik pedagogikaliq instituti
 Mektepke shekemgi ha`m baslıwısh ta`lim
 fakul`tetı 4-kurs talabası Nsanova Ayshanın`
 «Shan`araqlarındag`i ul balalar ta`rbıyasında
 xalıq pedogogikasınan paydalaniw» atlı pitkeriw
 qa`nigelik jumısına

P I K I R

Pitkeriw qa`niygelik jumısında zaman talabına say jan`a pedagogika
 sabag`ında da`stu`rde materialındag`i tiykarg`i temalar boyınsha alg`an.

Shan`araqlarında ul bala ta`rbıyasına ta`sir etiwshi milliy u`rp-
 a`detler, ul bala ta`rbıyasında ata-analardıń xalıq pedagogikasınan
 paydalaniwi haqqında so`z bariladi.

Ha`zirgi da`wir ta`rbıyadan ko`p na`rseni, tinbay islewdi, izleniwdi,
 u`yreniwdi, shan`araqlarda balalardı duris ta`rbıyalawdı talap etedi.

Insan o`z aldına qoyg`an maqsetine jetiw ushin tinimsiz miynet
 eter eken, bul ushin en` aldi menen onda bekkem shidamliliq bolıw
 kerek.

Shan`araqta ul bala ta`rbıyasınıń ha`zirgi zaman mashqalaları,
 olardı sheshiw jolları, sonıń menen birge ata-analardıń ul bala
 ta`rbıyasındag`i tutqan ornı haqqında so`z etiledi.

Shan`araqtin` du`ziliwinde ha`m waziypalarin payda etiwde ja`miyettin` sol jerdegi o`zegi ekenligi ja`ne bir ma`rte ayan bolmaqta. Sol sebepli shan`araqtin` tiykari aniq bir maqseti boliwi kerek ha`m ol adamlar ortasindag`i mu`na`sibetlerin ta`rtipke saliwi za`ru`r. Jaslardin` a`dep-ikramliq pa`ziyetlerin, fizikaliq kamalatin, aqilli ziyrekliligin keltirip shig`ariw za`ru`r.

Juwmaqlap aytqanda Aysha Nsanovanin` «Shan`araqlarindag`i ul balalar ta`rbiyasinda xaliq pedogogikasinan paydalaniw» atli jumisin qorg`awg`a usinaman.

Pikir beriwshi:

p.i.k.S.Saytbekova

No`kis ma`mleketlik pedagogikaliq instituti
 Mektepke shekemgi ha`m baslıwısh ta`lim
 fakul`tetı 4-kurs talabası Nsanova Ayshanın`
 «Shan`araqlarındag`i ul balalar ta`rbıyasında
 xalıq pedogogikasında paydalaniw» atlı pitkeriw
 qa`nigelik jumısına

P I K I R

Aysha Nsanovanın` qa`nigelik bakalavr jumisinin` teması ha`zirgi da`uirde en` aktual mashqalalarının` biri, ha`zirgi zaman shan`araqlarındag`i ul balalar ta`rbıyası haqqında so`z barıp, onda ul balalardıń minez-qulqın u`yreniw, ata-analardıń balalar ta`rbıyasına ta`n bilim beriw, sonın` menen birge ul bala ta`rbıyasının` o`zine ta`n o`zgeshelikleri haqqında jazılğ`an. Bala ta`rbıyalaw ma`deniyatındag`i kemshiliklerdi o`z waqtında sezıp, olardıń orınların toltiriw islerin izlew ha`m jaqsi is ju`ritip, ta`rbıyalıq ta`sir o`tkeriw arqalı, gu`mansız, jaqsi na`tiyjelerge erisiw mu`mkin. Bunın` ushin da pedagogika pa`nlerine tiykarlang`an halda is du`ritiw go`zlengen maqsetke jetekleydi. Birinshi bo`liminde shan`araqlarında ul bala ta`rbıyasına ta`sir etiwshi milliy u`rp-a`detler, ul bala ta`rbıyasında ata-analardıń xalıq pedagogikasında paydalaniwi haqqında so`z bariladi.

Ekinshi bo`liminde ha`zirgi zaman shan`araqlarındag`i ul balalar ta`rbıyası haqqında so`z barıp, onda ul balalardıń minez-qulqın u`yreniw, ata-analardıń balalar ta`rbıyasına ta`n bilim beriw,

sonin` menen birge ul bala ta`rbiyasinin` o`zine ta`n o`zgeshelikleri haqqinda jazilg`an.

U`shinshi bo`limde shan`araqta ul bala ta`rbiyasinin` ha`zirgi zaman mashqalalari, olardi sheshiw jollari, sonin` menen birge ata-analardin` ul bala ta`rbiyasindag`i tutqan orni haqqinda so`z etiledi.

Aysha Nsanovanin` qa`niygelik bakallavr jumisinin` mazmuni ha`m jaziliwi jag`inan joqiri mazmung`a iye ekenligi belgili. Bul jumis joqari oqiw orinlarinin` jumislarg`a bolg`an talabina toliq juwap beredi ha`m ma`mleketlik attestatsiya komissiyasi aldinda qorg`awg`a jiberiwge boladi.

İlimiy basshı:

T.Baynazarov